

5

apám hogyha pénze van
automatán veszi el
irigylem mert boldogan
nem törődik semmivel
néha kéri hogy ha lehet
égyessük el por legyen
sokat ül kint anyu mellett
fenn a temetőhegyen

Angyalosi Gergely

A MINTA FORDUL EGYET

Közelítések egy Henry James-novellához

Amióta először olvastam Henry James botrányos remekművét, az az érzés kísért, hogy ezzel a novellával mindenkinek, aki kritikáírásra adja a fejét, meg kell küzdenie életében legalább egyszer. Nem azért, mintha bármiféle, hagyományos értelemben vett „sikerélményre” számíthatna. A MINTA A SZŐNYEGEN a műbíráló és mestersége szempontjából éppen azért botrányos, mert a kritika létfeltételeként (létfogosultságának feltételeként) a mű „jelentésének” sikeres megragadását nevezi meg, ugyanakkor minden mozzanatában ennek a művetnek a lehetetlenségét tárja elénk. Az ismert lélektani terminussal élve, kettős kötés ez a javából, hiszen James egy pillanatra sem sugallja azt, hogy a kritika a fölösleges emberi tevékenységek közé tartozik; mindenesetre a novella világában semmivel sem látszik fölöslegesebbnek, mint maga az irodalom. Sem az író, sem a fogyasztók (a könyveket olvasó művelt társaság), sem pedig a műbíráló létjogát nem kérdőjelezi meg itt senki. Az irodalom mint intézmény valamennyi összetevőjével együtt kétségbevonhatatlan és megingathatatlan társadalmi realitás James számára. Valami, ami van, és aminek a jelek szerint lennie is kell, ám fogalmunk sincs, mi célból létezik és működik. Akár az erdei vadvirág cél nélküli célszerűsége Kantnál; csakhogy James hősei nem a filozófiai absztrakciók közegében mozognak, s eszükbe sem jut, hogy az irodalomnak ezt a paradox létmódját a szépség elvont fogalmával próbálják megalapozni.

De hát miféle mesterség az, amelyről eleve tudható, hogy éppen a legsajátabb célkitűzéseit képtelen megvalósítani? Nos, ha feltettük ezt a kérdést, máris besétáltunk James labirintusába, és az is bizonyos, hogy sohasem fogunk onnét kikeveredni. A kérdés ugyanis azt az előfeltevést foglalja magában, hogy a kritikának, akárcsak bármelyik más mesterségnek, van megnevezhető célja, mely cél ráadásul eltér az „egyszerű olvasástól”, vagy legalábbis annak egyéb feladatokkal kiegészített változata. Ám éppen

ennek a célnak a meghatározása bizonyul lehetetlennek Jamesnél, illetve elmondható, hogy a novellában felmerülő valamennyi kísérlet kudarcot vall ebben a vonatkozásban. Ezenközben elterelődik a figyelem arról, hogy voltaképpen hasonló kérdésekkel vagy megnevezéskísérletekkel próbálkozhatnánk magának az irodalomnak a „céljára” vonatkozólag is, s a kudarc úgyszintén nagyon hasonló lenne.

Nem azt akarom mondani ezzel, hogy Jamesnél ugyanaz a státusa az írónak, mint a kritikusnak. Azt ellenben a novella számos értelmezőjével egybehangzóan igen, hogy egymás tükröképei és kiegészítői, akik alkalomadtán akár helyet is cserélhetnének. (James szinte „mániákus” vonzódását a tükrözéses szerkesztésmódhoz elemzők egész sora hangsúlyozta Tzvetan Todorovtól Szegedy-Maszák Mihályig.)

Jól láthatjuk ezt például abban a jelenetben, amikor Vereker és a narrátor (aki egyébként nem véletlenül névtelen) váratlanul összetalálkozik a folyosón; a szcenírozás félreérthetetlenül ironikus.

Az elbeszélő spriccelt zakóban, egy dalocskát dúdolván indul lefeküdni, midőn az íruba ütközik, „*aki egy újabb átöltözést követően most jött ki a szobájából. Spriccelt zakó volt rajta, egy dalocskát dúdolt...*” Ez a hasonlóság persze egy másik hasonlóság tükrözése is egyúttal.

Korábban, még a vacsoraasztalnál folytatott beszélgetés során mindkét félről kiderül, hogy sértettnek érzi magát. Verekert a művéről írott kritika sebezte meg (vagy inkább az a fogadtatás, amelyben Lady Jane részesítette a bírálatot, feltételezve, hogy az „*telibe talált*”, s hogy szerzője „*fülön fogta*” őt), a kritikus-narrátort pedig az ő odavetett megjegyzése („*a szokásos sületlenség*”). Az irodalom intézményének két frusztrált szereplője találkozik szembe egymással ugyanolyan ruhában, ugyanazzal a gesztussal felépve. A dúdolás, akárcsak a füttyörészés, szinte megkettőzi a személyiséget: a kudarc, a fájdalom vagy a félelem elhárítása céljából a szorongó én az általa kreált „gondtalan” én védelmébe húzódik. A közvetlen találkozás azonban (hiszen addig csak másokon keresztül kerültek kapcsolatba egymással) megghiúsítja ezt a védekezési módot, illetőleg lehetőséget nyújt Verekernek arra, hogy – a narrátor szavával, aki egyébként, talán tévesen, a bűntudatnak tulajdonítja az író váratlan nyájasságát és közlékenységét – visszaszerezze a „lépéselőnyét” vele szemben. De ne szaladjunk előre.

A probléma tehát a jelentés megnevezésével van. Ha a visszájára fordítjuk a dolgot, ez jól látható: amennyiben az irodalom mint tevékenység célja valamely jelentés létrehozása, akkor a kritika célja sem lehet kétséges: e jelentés leírása, vagyis megnevezése.

De miért lenne az irodalom (és általában véve a művészet) célja egy megfogalmazható jelentés létrehozása? Hiszen a verbális entitásként felfogott jelentés már megfogalmazása pillanatában létrejön: nincs szüksége a műalkotás „közvetítésére”. Egyébként is, ha a műalkotást „közvetítőnek” tituláljuk, azzal már többé-kevésbé feleslegessé is tettük. A kritika ebben az esetben kétszeresen felesleges, hiszen egy haszontalan közvetítés közvetítését vállalja. A narrátor (amint arra Radnóti Sándor mutatott rá egyik írásában) korántsem a kritikus szakma általános reprezentánsa. Kissé cinikus, sikerre vágyó pályakezdő, aki egyfajta rejtvényfejtésként értelmezi a maga feladatát. Lehetséges, hogy olvasóként ennél tágasabban és sokrétűbben viszonyul az irodalomhoz – vannak erre jelzések –, kritikus mivoltában azonban meg van győződve róla, hogy egyedül a „rejtvényfejtő” modell piacképes. Ebben a játszmában pedig az a szabály, hogy az író ravaszul leplezi művének jelentését, az ítéshoz pedig minden energiáját, műveltségét és egyéb képességeit arra mozgósítja, hogy kiderítse a rejtélyt. (Lady Jane említett reakciója, akárcsak a másik sznob hölgy, Miss Poyle taktikázása arra lát-

szik utalni, hogy az olvasók valóban effajta duellumot várnak a kritikától.) Ha ez sikerül neki, akkor fölényre tesz szert, hiszen voltaképpen megkaparintotta az „*elásott kincset*”, a mű értelmét, amely ettől a pillanattól mintegy az ő tulajdonába kerül. Ha nem, akkor viszont teljes mértékben kudarcot vall: kritikusként megszűnik létezni. Az elbeszélő felfogásában a felek pozíciója tehát nem szimmetrikus. Az író akkor is író marad, ha leleplezik a titkát, bár kétségkívül veszít valamit: az olvasók ezentúl a kritika által megnevezett jelentést akarják viszontlátni a művében. A kritikusnak azonban telibe kell találnia, mert dupla vagy semmi játékot játszik. (Ha mellélő, elpusztul, és legfeljebb a következő kritikában támad fel, mint a mai számítógépes harci játékok szereplői. Vajon hány „élete” lehet egy kritikusnak?) A kritikus különben sem „*tisztességes ember*”, mondja Vereker, hiszen nem a saját kertjét műveli, hanem a szomszédéban kotorászik. Az ifjú kritikusnak szegezi, hogy „*a magukfajták létének akkor van igazi értelme, ha a kifinomultság ravasz démonaivá képesek válni*”.

Nem teljesen világos, hogy ez a kevésbé hízelgő – bár némi irigységet is sejtető – megfogalmazás mit jelent az írónál; egyértelmű azonban, hogy szembeállítja a körmönfont kritikusi taktikát ama bizonyos „mintával” (életművének sugalmazott alapjelentésével), amely állítólag minden alkotásában egyszerűen és kézzelfoghatóan jelen van. A MINTA A SZŐNYEGEN (1896) kommentátorai az elmúlt száz évben főleg arról vitáztak, hogy Vereker komolyan gondolhat-e valamire, amikor a „mintáról” beszél, vagy pedig játékot űz csupán a kritikussal, aki maga is gyanakszik néha, hogy „*grandiózus pózzal*” van dolga? A kérdést megválaszolni nem, legfeljebb csupán átfogalmazni tudjuk, amint azt Hillis Miller tette: többértelműségről vagy eldönthetetlenségről van szó? (A felelet valóban értelmezési stratégiánk függvénye.) Ám amíg aprólékos szövegelemzéssel mégiscsak megpróbáljuk felderíteni az „igazságot”, voltaképpen James játékát játszunk, helyesebben ő játszik velünk, mint macska az egérrel; vagy – és ez is tükrözés – mint Vereker a narrátorral. De kiszállni sem könnyű ennek a kérdésnek a bűvköréből, hiszen akkor azt a – James korában tökéletesen képtelen, s még a mi jóval relativistább korunkban is aligha vállalható – konklúziót kellene elfogadnunk, hogy semmiféle felderítendő titok nem létezik, vagyis a műnek nincs verbálisan artikulálható „értelme” vagy jelentése. Ez viszont nem csupán a kritikának, hanem magának az irodalomnak a létalapját is megrengetné. Maradna az a variáció, amellyel a leghíresebb értelmezők közül Iser próbálkozott, vagyis hogy James azt sugallná: a mű jelentése azonos a hatásával. Ez azonban azon a szinten keresné a megoldást, amelyet az elbeszélő mélységes iróniával említ, amikor megjegyzi, hogy „*a felszín mindig pontosan tudja, melyik szem felé forduljon, akár mutat valamit, akár nem*”. A korlátlan perspektivizmus szintjén tehát, amelyet annak radikális változatában mindegyik szereplő elutasít. Ebben a koncepcióban ráadásul maga ez a perspektivizmus lenne a mű „jelentése”, ami egyrészt sokat visszavesz a novella belső gazdagságából, másrészt (Radnóti Sándor kifejezésével) Iser így „*az általa feltételezett diszkurzív jelentésre redukálja*” a novellát. Az egyik értelmezői vonal képviselői szerint James (mintegy korát megelőző radikális hermeneutaként) a befogadói kreativitásra helyezné a hangsúlyt, vagyis azt sugallná, hogy a mű a maga létének teljességét a befogadás aktusában nyeri el. Mivel pedig mindegyik befogadói aktus autonóm esemény, a mű annyi változatban fordul elő, ahány érvényes befogadói aktusban teljeseedik ki. Tetszetős és nagyon a szájunk íze szerint való megoldás; mindössze az vele a probléma, hogy gyakorlatilag semmivel sem tudjuk alátámasztani. A MINTA A SZŐNYEGEN világában nem az a kérdés, hogy annyi „minta” létezik-e, ahány kreatív befogadó, hanem hogy létezik-e minta egyáltalán? Ha nem

létezik, miért fontos Vereker számára, hogy elhitesse kritikusával a létezését? (Mert hogy nem egyszerűen frivol játékról, a bosszantó kritikusok „csöbe húzásáról” van szó, arra számos szöveghely utal.) Egyébként is, ha befogadóként azt az értelmezést választjuk, amellyel a szereplők közül egyedül az elbeszélő kacérkodik, nevezetesen, hogy Vereker csupán blöfföl, attól a kérdés még kérdés marad, legfeljebb áthelyeződik. Miért létfontosságú a kritikusok számára, hogy a „minta” létezzék? Mi maradna az irodalom fogalmából, ha beszüntetnénk a rejtvényfejtést?

Ha pedig a „minta” mégiscsak létezik, miben is áll tulajdonképpen, s főleg: mi a funkciója?

Idézzük föl, miket tudunk meg Verekertől e titokzatos „*alakzatra*” vagy „*mintára*” (*figure*) nézvést. (Szegedy-Maszák Mihály egy helyütt azt javasolja: ne feledkezzünk meg arról sem, hogy a *figure* szó szereplőt is jelenthet. Ennek megítélésem szerint legfeljebb nagyon áttételesen lehet jelentősége, amennyiben a többi szereplő úgy vadászik a rejtélyes alakzatra, mint egy krimi nyomozói az ismeretlen gyilkosra. Vereker utal rá, hogy eleven, „*szerves*” valamiről van szó.) Nevezetes beszélgetésük során az író tudatja a kritikussal, hogy sem ő, sem a kollégái „*nem veszik észre azt az apróságot, amelyen a tökéletesség áll vagy bukik*”. Az „*apróság*” szó alapjelentését nyilvánvalóan azonnal az ellenkezőjére fordítja a neki tulajdonított jelentőség. Hiszen ha ezen a valamin áll vagy bukik a tökéletesség, akkor aligha nevezhető apróságnak. Vélhetjük, nem irodalmi vonatkozásról van szó – „*az élet dolgai közül... egy*” –, ugyanakkor ennek az „*életdolognak*” a jelentősége mégis abban áll, hogy az alkotó számára benne lobog a legtisztábban „*a művészet lángja*”. Egy „*eszme*” ez, amely a műveiben minden egyébnek az értéktfedezete, de mégsem több, mint „*kis trükk*”, amely minden könyvén végigvonul. Miatta született meg minden egyes műve külön-külön és az életmű a maga teljességében, hiszen éppen a teljesség akarásának a záloga. Ezt az eszményi ábrát „*könyveinek rendje, formája és szövése rajzolja ki a beavatottak előtt*”. Vereker kisvártatva visszavonja a „*kis trükk*” szót is, akárcsak első megfogalmazásában az „*apróságot*”: csak szerénységből nevezte így, valójában „*mindent átfogó séma*”. Látjuk, a társalgás menetét magától értetődően az író, a titok birtokosa szabja meg (mint ahogy a későbbiekben is mindig az a játékmester, aki feltételezhetően ismeri a „*mintát*”, először Corvick, majd Gwendolen). Célja világosan kirajzolódik: mind beljebb kívánja vonni a kritikust annak a feltételezésnek a hálójába, hogy a titok létezik és – legalább a „*beavatottak*” számára – megfejthető. Felismeri, hogy beszélgetőpartnere a „*rejtvényfejtő*” kritikában utazik, ezért megerősíti ezt az irányultságát. Ezzel egyidejűleg viszont olyan kifejezéseket és fordulatokat alkalmaz, amelyek semlegesítik egymást, és egy lépéssel sem visznek közelebb a megoldáshoz. A későbbiek során pedig egyre inkább átengedi a metaforagyártást a kritikusként, és majdnem minden ötletét tetszéssel fogadja (leginkább persze a címadó metaforát, a perzsaszönyegbe szőtt mintáét). Közben azonban megtudjuk, hogy olyan titokról van szó, amely alkotója számára is lassan és fokozatosan világosodott meg. (Azt a feltételezést, hogy maga az író sem uralja teljesen művének „*jelentését*”, már a Miss Poyle kérdésére adott válasza is előlegezte: „*senki nem tud semmit*”).

Kifejti, hogy egy pillanatig sem törekedett arra, hogy elrejtse, vagyis a „*minta*” csak az olvasókkal és főként a kritikusokkal folytatott küzdelem során minősült át titokká. A megoldás a felszínen van, éppen csak a megfelelő tekintet hiányzik a megpillantásához, sugallja kajánul egyre izgatottabb partnerének. Vereker elfogadja a kritikusként azt a feltételezést, hogy ez a bizonyos titok, amely (a hatvanas–hetvenes évek irodalomtudományi zsargonjában kifejezve) műveinek mikro- és makrostrukturális szinten

is „formaszervező elve”, voltaképpen azonos magával a Művel. A strukturalizmusra való utalás azért is lehet jogosult részünkről, mert a beszélgetésnek ez a fordulata azokat a hatvan–hetven évvel későbbi vitákat sejteti, amelyeknek a tétje éppen ez volt: azonos-e a Struktúra a Művel?

Milyen viszonyban van a megfejtett és szabatos fogalmi nyelven leírt struktúra a mű jelentésével? A Mű a Struktúra „kedvéért” jön-e létre, mint „strukturalista aktivitás”, mint a mű „igazsága” (Barthes)?

Strukturált-e maga a struktúra, s hol van a középpontja, a művön kívül vagy belül (Derrida)? Vereker azonban a továbbiakban sem tagadja meg magát: a narrátor által javasolt egyik metaforát („*rejtett üzenet*”) mint olcsó frázist megvetően elutasítja, míg a másikat, amely nem kevésbé elkoptatott („*elásott kincs*”), örömmel veszi. Az sem zavarja, hogy a kincsmetafora tökéletesen ellentmond saját hasonlatainak (madár a kalitkában, csali a horgon, sajt az egérfogóban, láb a cipőben), no meg annak a sejtetésnek is, hogy a titok nem attól titok, hogy eltakarja valami. Mármost az „*elásott kincs*” ugyanúgy nem illik össze a „*perzsaszőnyegbe szőtt, bonyolult alakzat*” képével, mint az általa javasolt „*vezérfonallal*”, amelyre „*gyöngyei vannak fűzve*”. Az sem dől el a novella végéig, hogy valamilyen összetett, bonyolult dologra kell-e gondolnunk, vagy éppen ellenkezőleg olyasvalamire, ami azonnal és könnyen átlátható?

Az író reakciói tehát nem koherensek, aminek legalább kétféle magyarázata lehet. Az egyszerűbb magyarázat nyilván az, hogy nincsen semmiféle minta, hanem csupán egy kiégett író kétségbeesett és cinikus misztifikációjával van dolgunk, az írást helyettesítő (és tükröző) hatalmi játékkal. Ebben az esetben a novella ugyanúgy az irodalom végét jelentené be, mint Blanchot és Barthes szerint körülbelül Mallarmé óta oly sok jelentős mű. Az irodalom mint intézmény, maga az irodalmi gépezet üresben forog; nem képes semmi egyébire, mint saját halálának reprezentálására. Ez a meddón zakartaoló masina ráadásul felfalja azoknak az életét, akik a csavarjaivá válnak. Az elbeszélő ugyan egy bizonyos ponton „az élet” mellett látszik döntenit, amikor kinyilvánítja, hogy Verekert, az embert jobban szereti a könyveinél. Utóbb azonban mégiscsak képtelen kilépni a körből. „*Az a maroknyi ember, aki így vagy úgy belekeveredett kis történetembe, legyen bár megszállott vagy sem, az irodalmat olyan játéknak tekintette, amely szakértelmet igényel; a szakértelem pedig bátorság, a bátorság becsület, a becsület meg szenvedély, sőt élet-halál kérdése.*” A narrátor nem tud kigyógyulni a „minta” hajszolásának betegségéből, melyet csak továbbadni képes, anélkül, hogy maga megszabadulna tőle. Nem szorul különösebb argumentációra, hogy Corvick és Gwendolen életében (és halálában) milyen döntő szerepet tölt be ugyanez: látszólag e szenvedélyhez kötik házasságuk lehetőségét, de még szerelmük beteljesíthetőségét is. (Az már persze újabb kérdés, hogy a titokra irányuló közös szenvedély nélkül létezik-e ez a szerelem, létre akar-e jönni ez a házasság?) Életük „abszolút és hiányzó” középpontjává, mozgató okává (Todorov) az irodalmi titok, a titok mint irodalom válik. „*Az életem az, érti, az életem!*” – kiáltja a narrátor felé Gwendolen már Corvick halála után, világossá téve, hogy nem kívánja megmutatni neki a leleplezett „*bálványt*”. Az életben persze vannak „más érdekek” is, mint az irodalom, de a titokeffektus által megfertőzött élet pontosan úgy működik, mint az irodalom; ezt az utolsó áldozatnak, Gwendolen második férjének példája bizonyítja.

Az író „következetlenségének” másik értelmezése annak a feltételezésén alapulhatna, hogy Vereker tényleg gondol valamire, s ennek a valaminek a helyét próbálja kijelölni egymással nehezen összeegyeztethető metaforákkal vagy hasonlatokkal. Jól érthető, miért utasítja el annak a lehetőségét, hogy „*tollal a kezében*” maga világítsa meg

művének titkát. Nemcsak arról lehet szó, hogy ragaszkodik a kritikusí és az írói szerepkör különválasztásához, hanem azt sugallja, hogy a „metanyelvi” megnyilvánulásra éppen neki nem lehet esélye. Számára művének jelentése azonos a mű egészével a maga extenzivitásában: magyarázatként legfeljebb csak újra leírhatná, szóról szóra, mind a húsz kötetét. Utalhat ez olyasmire is, ami megmagyarázná a „mintára” alkalmazott hasonlatok heterogenitását. Ha tudniillik a „minta” olyan stukturáló séma vagy elv, amely szervesen fejlődik a művel együtt, vagyis tőle nem különválasztható, akkor a kritikusnak valóban nincs más esélye, mint hogy kövesse az alkotó mindent egybefogó pillantását. Ez viszont a szó szerinti ismétlésen kívül nem hagyja számára játéktérrel. Ha az egész szönyeget nézzük, nem láthatjuk a beleszótt ábrát, amely struktúrálja; ha viszont az ábrára koncentrálunk, elveszítjük a látvány egészét. Amennyiben így interpretáljuk Vereker szavait, valamelyest érthetővé válik, mit nevezhetett „*a legelbűvölőbb*” dolognak a világon. Azt a befogadói pozíciót, amelyet egyedül az alkotó foglalhat el, ám ő is csak alkotás közben; a mozgató elv és a mű kibontakozása közötti páratlan és közvetlenül érzékelt dinamikus összhang élményét. Az új valóság létrejövésében való teremtő részvételt, annak elkerülhetetlen tárgyá dermedése előtt. A kritikusnak (hacsak nem művészé) azért nem lehet esélye a „titok” megfejtésére, mert már csak az objektummá dermedt művel találkozhat. Sikertült-e Corvicknak az átlényegülés? A hír, hogy Vereker keblére ölelte őt a „megfejtésével” együtt, lehet akár egyszerű hazugság is. De ha Gwendolen nem ferdítette el leveleinek tartalmát, számára a titok az állítólagos megfejtést követően sem vesztett vonzerejéből, hanem napról napra növekedni látszott. Ez a megfogalmazás akár arra is utalhat, hogy Corvicknak sikerült közelítenie a kritikus pillantását az íróéhoz. Arra nézvést azonban, hogy a kritikus metanyelv esetleg sikeresen felszippanthatja a kreatív írói nyelvhasználatot, még ilyen hipotetikus értelmezési esélyt sem enged meg a novella. Corvick tervezett „mesterművéből”, amely a szönyegbe szótt mintát a maga minden árnyalatában visszaadta volna, csupán morzsalékok születtek.

Persze távolról sem merném azt állítani, hogy ez a sietősen felvázolt két közelítési mód lefedi a novella valamennyi értelmezési lehetőségének akár csak a főbb irányait is. Jacques Derrida például 1992-ben Budapesten járva azt fejtegette, hogy A MINTA A SZÖNYEGEN vagy egy másik fontos „titoknovella”, Melville BARTLEBY, A TOLLNOK című művének világában nem létezik „*mögöttes titok*”. Semmi értelme nincs azt kérdezni, mondta, hogy a szerző vagy valamelyik szereplő „*valójában mit gondol*”, sem pedig azt firtatni, hogy mi a mű rejtett értelme. Az éppen akkor folyó amerikai szemináriumán, amelynek tárgya a titok működésmódja volt, különös szerep jutott az amerikai irodalomnak a XIX. század közepén-végén. Nem tartotta ezt véletlennek: úgy vélte, hogy sajátos amerikai jelenségről van szó, egyfajta titokirodalom működésmódjáról. Ez lényegi struktúráját tekintve nem abban áll, hogy ábrázoljon (*représenter*) egy valami mögött elrejtett titkot, titkos kincset, mint tudástartalmat, mint valaminek a szemantikai tartalmát, ami egy dobozban vagy egy térben van elrejtve. Olyan titokról van szó, amelyet maga az irodalmi írás hoz létre: titokeffektus – valaminek az effektusa, ami önmagában nem létezik. A James- vagy a Melville-novellában Derrida akkori véleménye szerint a titok nem más, mint az irodalmi működés; csupán illúzió, amelyet az irodalmi gépezet funkcionálása gerjeszt. Nincs a mű mögött vagy valamelyik szereplő fejében keresendő titok; a titokeffektust az írás alakításmódjának (*agencement littéraire*) fel-színe, felülete, valamint maga az irodalmi intézmény hozza létre. A műben tehát nincs rejtett jelentés, de nagyon is létezik a titok tapasztalata az irodalmi esemény által.

Derridát persze nem a James-novella értelmezési lehetőségei érdekelték elsősorban, hanem az, hogy miként kapcsolódik össze a nyugati demokráciákban az irodalomnak az a státusa, hogy benne elvileg minden ki- és elmondható (vagyis a fikcionalitás) a titok tapasztalatával. Hogyan van az, hogy a fikció nélkülözni tudja a szöveg-mögöttség feltételezését, de nem tudja kiküszöbölni a titok tapasztalatát? Milyen kapcsolatban áll az irodalomban működő titok a vallási vagy a politikai titokkal? Ezek jóval tágabb és nagyobb horderejű kérdések, mint amelyeket *A MINTA A SZŐNYEGEN* kapcsán mi tettünk fel. Ha azonban visszatérünk a novellához, megállapíthatjuk, hogy Derrida véleménye is csupán egy az elképzelhető közelítési stratégiák közül, amely szűkebb értelemben vett irodalmi szempontból akár vitatható is. Hiszen ha nem tesszük fel a kérdést, hogy ez vagy az a szereplő vagy éppen a szerző „valójában” mit gondol, akkor pontosan a titokmechanizmus működését állítjuk le, „amelynek kedvéért” állítólag maga a mű létrejött. Fel kell tennünk a kérdést, noha nem tudunk rá válaszolni. A narrátor néhány pillanatig áltathatja magát, hogy bárki is megszerezheti a végső, változhatatlan tudást a „mintáról”. „*A szőnyeg mintája talán még csavarodik néhányat, de a mondat gyakorlatilag már ott állt készen, a szeme előtt*” – mondja Gwendolenről. Ez valóban illúzió, amely ráadásul nem adhat megnyugvást. A titok maga a mű, a másik, önmagunk – nem bízhatunk abban, hogy van egy „*hatalmas elme, amely odafönről figyel minket*”, s amely egy transzcendentális térben és időben feloldhatná a titkot. A szőnyegbe szőtt ábra újra és újra fordul egyet.

Henry James

A SZŐNYEG MINTÁJA

Szabó Szilárd fordítása

I

Akkortájt alig dolgoztam, és alig is kerestem – bőven volt időm töprengeni, és mármár arra a meggyőződésre jutottam, hogy éppen kiválóságom miatt kerülöm el a pártfogók figyelmét; ma viszont, ha pályámra visszatekintek (megrögzött nagyképűség, hiszen még alig van mögöttem valami), biztos állíthatom, hogy azon az estén vette kezdetét, amikor George Corvick lihegve és gondterhelten beállított hozzám, és a segítségemet kérte. Ő többet dolgozott, mint én, és többet is keresett, bár úgy láttam, gyakran éppen ott lő bakot, ahol elkelne egy kis rafinéria. Akkor este mégis arról kellett biztosítanom, hogy ha szívességet tesz, mindig célba talál. Mámoros öröm járt át, amikor meghallottam, mire kér: hogy írjak meg egy cikket *A Közép* számára (ez az a lap, amely hangot ad erőfeszítéseinknek; nevét a hétnek arról a szakáról kapta, amelyre megjelenése napja esik), egy olyan cikket, amelyért személyesen vállalt kezességet, s amelynek zsineggel szorosán átkötött tárgyát ott helyben az asztalomra tette. Lecsaptam rá, és magamhoz ragadtam – mintha egy karriertörténet első kötete volna, amelyből példát meríthetek –, s közben csak fél füllel hallgattam barátom útmutató előadá-

sát. Ugyan miféle előadás lelkesíthetett volna jobban, mint az a biztos tudat, hogy alkalmas vagyok a feladatra? Többször írtam már Hugh Verekerrel, de *A Középb*e még soha; tőlük addig csak hölgyekre és kisebb költőkre szóló megbízásokat kaptam. Most az író új regénye volt terítéken, a végső kefelevonat, amelyről nyomban tudtam, hogy akár árt, akár használ szerzője hírnevének, az én szerencsémét mindenképpen megalapozza. Mert amellet, hogy mindig igyekeztem frissiben elolvasni a könyveit, ezáltal különleges okom volt rá, hogy őt kívánjam olvasni: Bridgesből kaptam éppen egy meghívót jövő vasárnapra, és Lady Jane futólag megemlítette, hogy valószínűleg ott lesz Mr. Vereker is. Akkor még annyira fiatal voltam, hogy a hozzá hasonló hírességek közelében remegés fogott el, és annyira tapasztalatlan, hogy azt hittem, ilyenkor okvetlenül fitogtatnom kell „a szerző legújabb művének” alapos ismeretét.

Corvick, aki azt ígérte, hogy megbírálja a könyvet, még arra sem tudott időt szakítani, hogy elolvassa; ő maga szakadt darabokra bizonyos hírek hallatán, melyek – legalábbis a pillanat hevében úgy látszott – még aznap éjjel, az első vonattal Párizsba szólitották. Gwendolen Erme-től kapott sürgőnyt, válaszul arra a levélre, amelyben följajánlotta, hogy a segítségére siet. Jól tudtam, kicsoda Gwendolen Erme; látni ugyan soha nem láttam, de megvolt a véleményem róla, s kivált arról, milyen hatással lenne Corvickra, ha feleségül venné, mihelyt meghal az anyja. A hölgy a legjobb úton volt afelé, hogy barátomat lekötöztesse; valami végzetes hiba történhetett a klíma vagy a kúra megválasztása körül, mert alighogy hazaindult külföldről, váratlanul ágynak esett. Rémuilt és támasz nélkül maradt leánya legszívesebben meg sem állt volna hazáig, de még habozott, és a kockázatokat mérlegelte; barátom közreműködésére számított, én meg titokban azt reméltem, hogy mihelyt a férfi színre lép, Mrs. Erme is lábra kap. Corvick is remélt valamit, de nem mondhatnám, hogy titokban tartotta; olyasmi volt, ami feltűnően különbözött az enyémtől. Azzal a megjegyzéssel tolta elém Gwendolen fényképét, hogy nem csinos ugyan, de roppant érdekes; tizenkilenc évesen adta ki „Lenn a mélyben” című háromkötetes regényét, amelyet ő *A Középb*ben igen méltányosan bíralt meg. Aztán az én szolgálatkészségemet méltatta, és biztosított róla, hogy a szóban forgó folyóirat ugyanazt érzi, amit ő; keze már a kilincsen volt, amikor megtorpant, és visszaszólt: – De ugye tudod, mi a dolgod? – Látván, hogy zavarba jövök, hozzátette: – Remélem, nem csinálsz butaságot.

– Butaságot... Verekerrel? De hát mi más mondhatnék róla, mint hogy rettentő rafinált?

– Na, ez lenne csak a butaság! Jelent az valamit, hogy „rettentő rafinált”? Az ég szerelmére, *nehogy* kesztyűs kézzel bánj vele! Fájdalmat okozna neki, ha látná, hogy összebeszélünk. Próbálg meg úgy írni róla, ha tudsz, ahogy *én* írnék... ha érted, mire gondolok.

Egy pillanatig a semmibe meredtem. – Úgy érted, bizonyítsam be róla, hogy ő a legnagyobb... erre gondolsz?

Corvick felhorkant. – Ugyan, menj már, én másokat is nagyra tartok... a művészet gyerekkorában volt divat az ilyesmi! De ha őt olvasom, valami egészen ritka gyönyörűséget érzek; mintha... hogy is mondjam... – kissé erőlködött, de aztán befejezte – szóval, azt érzem, amit kell.

Szemem ismét elkerekült. – Amit kell... na de mégis, mit?

– De öregem, hiszen éppen azt várom, hogy *te* mondd el.

Még be sem csapta az ajtót, elszántan, kezemben a könyvvel, máris belevágtam, hogy elmondjam. Verekerrel virrasztottam át a fél éjszakát; ennél többet maga Corvick sem tehetett volna. Igen, rettentő rafinált, az kétségtelen – de hogy egy kicsivel is na-

gyobb volna, mint a többiek, arról nem győzött meg. A többiekre mindazonáltal nem tértem ki; azzal hízelegtem magamnak, hogy most végre sikerült kilábalnom a művészet gyerekkorából. – Maga aztán érti a dolgát – bólogattak elismerően a szerkesztőségben; s amikor a cikk megjelent, úgy éreztem, megvan az alap, amelyen találkozásom a nagy emberrel végbemehet. Egy-két napig duzzadtam az önbizalomtól – aztán az önbizalom elpárolgott. Magam elé képzeltem Verekert, amint a cikket ízelegeti; de vajon ízlik-e neki az, amit Corvick elutasít? Bizony, számolnom kellett vele, hogy egy bélpoklos rajongó étvágya olykor nagyobb, mint egy ínycsokor tollforgatóé. Akárhogy is, Corvick kissé epésen írt nekem Párizsból. Mrs. Erme lábra kapott, én meg, hiába minden, nem tudtam elmondani barátom Verekerrel kapcsolatos érzéseit.

II

Bridgesben tett látogatásom következtében újabb mélységekkel szembesültem. Hugh Vereker, ahogy ott megismertem, annyira közvetlennek mutatkozott, hogy pirulnom kellett óvatosságra burkolt, fantáziátlan kicsinyességem miatt. Valósággal sziporkázott, de nem azért, mert olvasta a kritikámat; ott, azon a vasárnap délelőttön biztosra vettem, hogy nem olvasta, jöllehet *A Középb* akkor már három napja megjelent, s amint arról meggyőződtem, ott virított a folyóiratok szögletesre nyírt kiskertjében, egy aranyozott asztalkán, amely így megrakva éppen olyan volt, mint egy pályaudvari hírlapstand. Személye akkora hatást tett rám, hogy azt kívántam, bár olvasta volna; a cél érdekében még attól sem riadtam vissza, hogy lopva megigazítsam az újsághalmot, fölfedve azt, amit gondatlan kezek eltakartak. Szégyenletesen sokáig lestem, milyen eredménnyel jár a hadművelet, ám a villásreggeli előtt hiába leskelődtem.

Mikor aztán közös kis sétautunk során, egy újabb kétes hadművelet eredményeképpen, félóra hosszat a nagy ember mellett sétálhattam, szívélyessége nyomán az a sürgető vágy ébredt bennem, hogy nem volna helyes tudatlanságban hagyni a sajátos igazság felől, amit neki szolgáltattam. Nem mintha szomjazni látszott volna az igazságot; épp ellenkezőleg, beszéde mögül egy árnyalatnyi nehezítés sem mordult felém – erre a hangra csekély tapasztalatom ellenére is volt már fülem. Elismerte jogaimat, és mint annak idején *A Középb*ben mondogattuk, öröm volt látni, ahogy egyre szabadabban fejezi ki magát. Természetesen nem volt népszerű, de jó kedélyének fő forrását éppen abban véltem fölfedezni, hogy ettől függetlenül sikere van. Egyáltalán nem követte a divatot; a kritikusok követték őt, és próbáltak lépést tartani vele. Aztán persze kiismertük a trükkjeit, és ő arra kényszerült, hogy titkait elhullajtva szerezze vissza az elvesztett lépéselőnyt. Ahogy ott baktattam az oldalán, alig bírtam megállni, hogy a tudomására ne hozzam, milyen nagy részem volt ebben a leleplezésben; már-már bele is kezdtem, amikor társaságunk egyik hölgytagja Vereker túlsó könyökéhez férközött, és önösnek tetsző szellemében elvonta rólam a figyelmét. Ez a fordulat kétségbe ejtett: szinte úgy éreztem, én magam vagyok a rajtaütés áldozata.

Ami engem illet, már a nyelvem hegyén volt a jól ismert frázis a megfelelő helyen kiejtett megfelelő szóról; később mégis hálát adtam, amiért nem mondtam ki, mert amikor a szabad ég alól megtérve tea köré gyűltünk, a házban maradt Lady Jane-t pillantottam meg, amint kinyújtott karral lobogtatja *A Középet*. Csak unalomból lapozott bele; megörült annak, amit talált, és én – mivel egy nő ajkáról gyakran bókna hangzik, ami egy férfitől otrombaság – láttam már, hogy mindjárt megteszi értem azt, amire magam nem voltam képes. – A bájos kis igazságokat előbb-utóbb kimondja valaki

– hallottam csengő hangját, és láttam, amint előjátékként egy tanácstalan pár szeme elé tolja a cikket a kandallónál. Aztán nyomban el is rántotta előlük Hugh Vereker kedvéért, aki most tűnt fel újra, miután sétánk végeztével a szobájába vonult, hogy ruhát igazítson. – Tudom, hogy maga nem ilyen szempontból nézi ezt a dolgot, de most itt az alkalom, hogy fölülemelkedjen! Hát *tényleg* nem vett észre semmit? Látja, most megkapta! Ez a jóember végre fölön fogta magát, rátapintott arra, amit *én* mindig is éreztem. – Lady Jane olyan pillantást vetett rá, amellyel kétségkívül arról akart fogalmat adni, mit érzett mindig is; de nyomban hozzátette, hogy ő nem tudta volna ilyen izgatóan kifejezni. Az az ember ott az újságban, az bezzeg igen. – Nézze csak, itt meg itt, ahol megjelöltem, hogy telibe talál! – Körülhatárolta Vereker számára prózám legtündöklőbb tavacskáit, s ha mondhatom, hogy mindeközben jól mulattam, maga az író talán még nálam is jobban mulatott. Ez látszott is rajta, kivált, amikor Lady Jane fennhangon bejelentette, hogy szeretne fölolvasni valamit. Tetszett az is, ahogy meghíúsította ezt a buzgalmat, finoman kivonva a hölgy markából az újságot. Inkább fölvenné a szobájába; átöltözés előtt majd belepillant. És így is tett – láttam, hogy az újság ott van a kezében, amikor félóra múlva visszavonult. Ekkor jött el a perc, amikor remélve, hogy fölvidítom, bizalmasan közöltem Lady Jane-nel, hogy én vagyok a bíráló szerzője. Úgy láttam, fel is vidult, de talán mégsem annyira, mint szerettem volna. Hiszen ha „csak én” vagyok a szerző, akkor a dolog, ugyebár, mégsem olyan rendkívüli. Hát nem mértem föl, hogy ha a cikk elhalványul, még korántsem biztos, hogy a személyem feltündököl? Óladysége szélsőséges hangulatok hatása alá került. De mindez nem számított; csak az a hatás érdekelt, amit Verekerre teszek odafönn, a szobájában lobogó kandallótűz előtt.

Vacsora közben e benyomás jeleit fürkésztem, és igyekeztem melegebb fényeket képzelni Vereker szemvillanásai mögé; de balszerencsémre Lady Jane nem adott alkalmat rá, hogy erről megbizonyosodjak. Ahogy diadalmasan kiosztotta a helyeket az asztalnál, folyvást abban reménykedtem, hogy tévedéseiről az érintettek véleményét is kikéri. A társaság nagy volt – még oda nem illő emberek is keveredtek közé, de olyan hosszú asztalt én még nem láttam, amely Lady Jane-t a neki járó diadaltól megfoszthatta volna. Mi tagadás, már javában azon bosszankodtam, hogy ez a tűrhetetlen ülésrend *engem* bizony megfosztott az enyémtől, amikor a mellettem ülő vendég, egy kedves asszony – bizonyos Miss Poyle, a lelkész nővére, nagydarab, modulálatlan nőszemély – hirtelen lendülettel, sugárzóan és átszellemülten Verekerhez fordult az asztalon keresztül; az író szemben ült vele, de kissé oldalvást, így amikor válaszolt neki, mindketten előrehajoltak. A hölgy angyali naivitással azt tudakolta, mi a véleménye Lady Jane „panegirizéről”, amelyet közben ő is elolvasott – de amelyet mindazonáltal nem hozott kapcsolatba jobb oldali szomszédjával; erre már hegyezni kezdtem a fületem, így elképedve hallhattam, amint kenyerét majszolva, teli mosollyal visszaszól: – Ó, nincs velem semmi baj... a szokásos sületlenség.

Beszéd közben elkaptam Vereker pillantását, de Miss Poyle meglepetése hál' istennek elnyomta az enyémet. – Úgy érti, méltánytalan magával? – kérdezte a derék hölgy.

Vereker nevetett, és én örültem, hogy képes vagyok kontrázni neki. – Elbűvölő cikkeske – vetette oda.

Miss Poyle állta az asztal fölött lebegett. – Ó, maga olyan titokzatos! – vetette hátra magát.

– Mély vagyok, mint az óceán! De kinyilatkoztatni csak annyit szeretnék, hogy a szerző néha nem érti... – Hanem ekkor a vállá fölött egy tálat nyújtottak elé, úgyhogy várunk kellett, amíg szed magának.

– Mít nem ért? – makacszkodott a szomszédom.

– Nem ért semmit.

– Nahát... ilyen buta?

– Egy csöppet sem – nevetett újra Vereker. – Senki nem ért semmit.

Az oldalánál ülő hölgy most kérdezett tőle valamit, így Miss Poyle végül hozzám is leereszkedett. – Senki nem ért semmit! – állapította meg derűsen, mire én azt feleltem, hogy igen, néha magam is így hiszem, de bennem ez a hit valamiképpen azt a gyanút ébreszti, hogy egy hatalmas elme odafentről figyel bennünket. Nem árultam el neki, hogy én írtam a cikket; és ha jól láttam, az asztalfőn foglalatoskodó Lady Jane sem kapta el Vereker szavait.

Vacsora után inkább kerültem vele a szembesülést, mert szörnyű önhittsége, bevalom, megrázott, és a leleplezés fájdalommal járt. „A szokásos sületlenség” – az én jól kihegyezett tanulmányom! Hát az a pár dicsérő frázis, hát annak sem volt annyi ereje, hogy ezen a ponton élet vegye a karcolásnak? Béketűrő embernek gondoltam, és az is volt csakugyan; hiúsága a felszín alatt rejtett, mint valami ócska limlom, melyet keményre csiszolt kristálydobozban tartanak. Minden összeomlott bennem, és csak azzal vigasztalódhattam, hogy ha valóban senki nem ért semmit, George Corvick éppen olyan tudatlan, mint én. Csakhogy ez a vigasz nem adott elég erőt ahhoz, hogy a hölgyek visszavonulása után – spriccelt zakómban, egy dalocskát dúdolván – felöltsem szokásos modoromat a dohányillatú társalgóban. Csüggedten indultam hát lefeküdni; de a folyosón Mr. Verekerbe ütköztem, aki egy újabb átöltözést követően most jött ki a szobájából. Spriccelt zakó volt rajta, egy dalocskát dúdolt, s amikor észrevett, szélesen elmosolyodott.

– Drága fiatal barátom – üdvözölt fennhangon –, nagyon örülök, hogy kezet nyújthatok önnek! Félek, hogy akaratlanul is megbántottam azzal a néhány szóval, amit vacsora közben mondtam Miss Poyle-nak. Csak félórája tudtam meg Lady Jane-től, hogy ön írta azt a kis jegyzetet *A Középb*ben.

Megnyugtattam, hogy a csontjaim épen maradtak; de ő velem jött egészen a szobám ajtajáig, és vállamra tett kézzel gyöngéden kitapintotta a törés nyomait; majd hallván, hogy lefekvéshez készülök, engedélyt kért, hogy átléphesse küszöbömet és négyöt szóval őszintén feltárhassa, mi a valódi értelme annak a megjegyzésnek, amit az észrevételeimre tett. Semmi kétség, csakugyan megbánta, hogy fájdalmat okozott, s figyelmességét tapasztalva magam is kezdtem más színben látni a helyzetet. Olcsó kis kritikám gőzzé vált s elillant, legjobb gondolataim egyszerre a maguk ürességében tűntek elém az ő személyes jelenlétének káprázatában. Ma is látom, ahogy spriccelt zakójában ott áll a szőnyegen, a kandalló előtt, s szelíd, nemes arcáról sugárzik a vágy, hogy megnyerje magának fiatalágomat. Nem tudom, mit akart mondani tulajdonképpen, de azt hiszem, látva, hogy megenyhülök, ő is elérzékenyült, felindult, s lelke legmélyét kitarva beszélt velem. És valóban, mint később rá kellett jönnöm, azok a szavak valami olyat adtak nekem, amihez foghatót korábban soha senki nem kapott tőle. Azóta már rég helyre tettem magamban a nagylelkű impulzust, amely beszédre bírta; nem volt az egyéb, mint a nyersséget követő büntudat, amiért akaratlanul letorkolt egy nála alantasabb helyzetű irodalmárt, ráadásul éppen olyat, aki az ő dicséretén buzgólkodik. Hogy kiköszörülje a csorbát, pontosan úgy bánt velem, mintha egyenrangúak volnánk, azon az alapon, amely mindkettőnk szemében a legfontosabb. A hely, az óra és a váratlan alkalom csak elmélyítette a benyomást; feszültebb és hatásosabb fellépést nem is kívánhatott volna.

III

– Nem igazán tudom, hogyan is magyarázzam meg önnek – kezdett bele –, de annyit a legkomolyabban mondhatok, hogy a könyvemről írt jegyzetének sava-borsa az intelligencia volt; éppen az ön kivételes lényeglátása hozta felszínre bennem azt a bizonyos érzést, amelynek hatására ott helyben, mikor annak a kedves hölgynek válaszoltam (és ez gyakran megesik velem, kérem, higgye el), kicsúsztak a számon azok a szavak, amiket ön természetesen zokon vett. Nem olvasom el az újságokban az ilyesmit, hacsak az orrom alá nem dörgölik, ahogy ma tették... és mindig olyanok teszik, akiket a legjobban kedvel az ember! Azelőtt néha elolvastam őket... még tíz éve is. Mondhatom, az akkoriak minden tekintetben sokkal ostobábbak voltak; bármit írtak, bosszantott, hogy még véletlenül sem veszik észre azt az apróságot, amin a tökéletesség áll vagy bukik... ami bámulandó, akár vállon vernek, akár bokán rúgnak miatta. Azóta, ha történetesen beléjük pillantok, mást se látok, mint hogy lázasan jár az agyuk... és mellétrafálnak, persze gyönyörűen. *Maga* is mellétrafált, drága öregem, méghozzá páratlan magabiztossággal; maga rettentő rafinált, a cikke rettentően ki van gondolva, de valójában egy hajszálnyit sem különbözik a többiektől. Most érzem csak igazán, mekkora kudarcot vallottam – nevetett föl Vereker –, és ez a maga műve, lángeszű ifjú barátom!

Feszülten figyeltem; ahogy beszél, egyre feszültebben. – Hogy *ön* kudarcot vallott... te jó ég! Akkor hát milyen „apróságra” gondolt az imént?

– Hát *ezt* még mondanom kell, ennyi év és ennyi munka után? – Volt valami ebben a baráti szemrehányásban – tréfásan és túlhajtva bár –, amitől elszégyelltem ifjonti vágyamat az igazság után, és a hajam tövéig elpirultam. Ma éppúgy a sötétben tapogatózom, mint akkor, noha bizonyos értelemben már hozzászóktam ehhez a tompasághoz; mégis, abban a pillanatban, hogy Vereker hangja a magasba szökött, egyszerre úgy éreztem magam, s talán olyan voltam az ő szemében is, mint valami párját ritkító tökfilkó. Már-már fölkiáltottam: – Ó, nem, becsületszavamra, a mesterség becsületére, kérem, ne mondja! – amikor hangot váltott, és úgy folytatta, mint aki olvas a gondolataimban, és megvan az elképzelése arról, milyen feltételekkel válhatunk újra hitellessé önmagunk előtt. – Az apróság, amire gondoltam... minek is nevezem... az a különleges dolog, *ami miatt* a könyveimet egyáltalán megírtam. Vajon nem adatik-e minden írónak valami különös apróság, egy dolog, ami elhívja, hogy érte fáradozzon, egy dolog, ami eltéríti a szóra sem érdemes, hitvány céloktól, szenvedélyének legtitkosabb tárgya, az élet dolgai közül az az egy, amelyben a művészet lángja számára a legtisztábban lobog? Nos hát *erre* gondoltam!

Próbáltam megragadni a pillanatot – a nyomában voltam, de csak messziről és szinte zihálva. Belekábultam – talán gyanútlanul; de azért nem hagytam kijátszani az éberségemet. – A leírás természetesen gyönyörű, de amit leír, valahogy mégsem elég kivehető.

– Ígérem magának, hogy fel fogja ismerni, mihelyt észreveszi. – Láttam, hogy a tárgy vonzása partneremből éppoly eleven érzelmeket fakaszt, mint belőlem. – Mindenesetre – folytatta – csak a magam nevében beszélhetek; munkámban van egy eszme, amely nélkül az összes eredményem ezen a pályán fabatkát sem érne. A teljesség valaha volt legnagyobb akarása ez, és ahogy valóra váltottam, végül is, azt hiszem, a türelem és a lelemény diadala lett. Talán hagynom kéne, hogy másvalaki beszéljen róla; de hát éppen ez az, hogy senki a világon nem beszél róla. Ez a kis trükk, amit kigondoltam, minden könyvemen végigvonul; minden más csak ehhez képest, csak ennek a felsz-

nén ölt testet bennük. Könyveim rendje, formája és szövése egy napon majd, remélem, pontosan kirajzolja ezt az eszményi ábrát a beavatottak előtt. Nohát, erről van szó, ez az a dolog, amit kikutatni a kritikus feladata. Úgy átjárja mindenemet – tette hozzá vendégem mosolyogva –, mint a kritikus a villámcsapás, ha megtalálja.

Komoly feladatnak látszott csakugyan. – Kis trükk... így nevezi?

– Csak szerénységből. Valójában mindent átfogó séma.

– És úgy véli, ezt a sémát létre is hozta?

– A mód, ahogyan létrehoztam, olyasmi az életemben, amiért, azt hiszem, nincs okom szégyenkezni.

Egy pillanatig haboztam. – Nem gondolja, hogy... legalább egy kicsit... segíthetne a kritikusnak?

– Segíteni? Mi mást tettem minden egyes tollvonásommal? Beleordítottam a szándékaimat abba az ostoba, kerek képébe! – Vereker megint elnevette magát, és vállamra tett kézzel biztosított róla, hogy a célzás nem a jelen lévő személyt illeti.

– Beavatottakról beszél. Ezt akkor úgy érti, hogy *létezik* beavatás is.

– Az ég szerelmére, hát mi másért találták ki a kritikát? – Félek, hogy erre megint elvörösödtem; de menedéket leltem abban a frázisban, hogy az ezüstpaszomány fölé igazán kitűzhetne valamit, ha a tisztességes emberekkel is tudatni szeretné, kicsoda. – Csak azért nem tudják, mert soha nem néztek meg alaposan – válaszolta. – Ha jól megnézi, mindaz, amit lát, gyakorlatilag nyomban azonosul a kérdéses dologgal. Számomra az egész éppoly kézzelfogható, mint ennek a kandallónak a márványa. Különbem meg a kritikus *éppen* hogy nem tisztességes ember; ha az volna, könyörgök, mi keresnivalója van a szomszéd kertjében? Maga, maga is minden, csak nem tisztességes ember; a magukfajták létének akkor van igazi értelme, ha a kifinomultság ravasz démonnáivá képesek válni. Ha ez az én szívügyem titok, csak tulajdon természetével szemben válhatott azzá... a meglepő végkifejlet során zárult önmagába. Soha semmilyen óvintézkedést nem tettem azért, hogy titokban tartsam, sőt nem is álmodtam, hogy ilyen fáradságra egyáltalán szükség lehet. Ha álmodom, nem lett volna erőm a folytatáshoz. A helyzet az, hogy az egész csak apránként világosodott meg előttem, miközben szép lassan létrehoztam a művemet.

– És most a kedvét leli benne? – kockáztattam meg.

– A művemben?

– A titokban. A kettő ugyanaz.

– Erre ráhibázott – válaszolt Vereker –, és ez annak a jele, hogy maga rafináltabb, mint gondoltam! – Fölbátorodtam, és megjegyeztem, hogy nyilván szomorúan venné tudomásul, ha a titka napvilágra jönne, mire ő bevallotta, hogy csakugyan, ez maradt élete egyetlen szórakozása. – Ma már szinte csak azért élek, hogy lessem, rájönnek-e valaha. – Úgy nézett rám, mintha tréfát provokálna; tekintete mélyén szemlátomást bujkált valami. – De nincs miért aggódnom... úgyse jönnek rá!

– Úgy föllekesít, mint soha semmi az életemben – kiáltottam –, szinte kényszerít, hogy a nyomába vesse magam, vagy haljak meg inkább! – Aztán rákérdeztem: – Valami rejtett üzenet?

Ábrázata elborult – keze úgy lendült a magasba, mintha jó éjszakát intene. – Jaj, drága öregem, ilyen olcsó újságírói frázisokkal nem lehet körülírni!

Régóta tudtam, milyen kényes az ízlése, de beszélgetésünk során azt is tapasztalnom kellett, mennyire érzékenyek az idegei. Még messze volt a cél – nem mertem elengedni a kezét. – Jó, akkor nem ezt a kifejezést használom – mondtam –, ha majd egy cikkben hírül adom a felfedezésemet, bár meg kell mondanom, nem lesz könnyű ki-

kerülni. De addig is, csak hogy siettesse ezt a nehéz szülést, nem adna egy kis útmutatást ennek a szerencsétlen flótásnak...? – Most határozottan úgy éreztem, hogy megkönnyebbülök.

– Az egész művem egyetlen útmutatás... minden oldal, minden sor, minden betű világos és áttetsző. A dolog olyan határozottan benne van, mint madár a kalitkában, mint csali a horgon, mint egy darab sajt az egérfogóban. Minden kötetbe úgy belevackolta magát, mint az ember lába a cipőjébe. Ez ad irányt minden sornak, ez választ ki minden szót, ez teszi fel a pontot minden i-re, ez szabja meg a helyét minden egyes vesszőnek.

A fejemet csóváltam. – A stílusban keresendő vagy a gondolatban? A formát alkotja vagy az érzést?

Újra kezét rázott velem, immár lemondóan, és én úgy éreztem, kérdéseim durvák, megkülönböztetései szálnalmasak. – Aludjon jól, édes fiam... ne is törődjön az egésszel. Még a végén szerencsétlenül jár a flótájával.

– Akkor hát vesszen kárba az a kis intelligencia? – próbáltam tartóztatni.

Megtorpant. – Nos, nem azt akarom mondani, hogy maga buta ember. „A formát alkotja vagy az érzést?” Tudja, mi ezzel a baj?... éppúgy szem elől téveszti, mint a többiek, hogy művemben az anyag szerves életet él.

– Értem... önnek megvan az elképzelése erről az életről, és ez egyfajta filozófia. Tegyük fel – kaptam a gondolaton, talán most a legmohóbban –, hogy valami stilisztikai játékban mesterkedik, valami nyelvi dolgot hajhász. Például jelentéssel ruhazza föl a P betűt! – kockáztattam meg ezt a profán feltevést. – Papa, paszuly, pipitér... ilyesmiről van szó? – Elnéző udvariassággal csak annyit mondott, hogy rossz betűt választottam. De a vidámsága odalett; jól láttam, hogy az unalom kerülgeti. Mindamellett volt még egy apróság, amit feltétlenül meg kellett tudnom. – És ön, tollal a kezében, ön képes volna ezt tisztázni önmaga előtt... kifejezni, megfogalmazni, szavakba önteni?

– Ó – sóhajtott fel szinte szenvedélyesen –, bezzeg ha én is a *magafajták* közé tartoznék, „tollal a kezemben”...!

– Akkor persze jó esélye volna rá, hogy sikerrel jár. De milyen joggal vet meg miniket, szakmabelieket azért, amire maga sem képes?

– Hogy nem vagyok képes? – A szeme elkerekült. – Hát nem ezért írtam végig húsz kötetet? Tisztáztam, amit kell, a magam módján – adta meg a választ. – *Maga* viszont... maga akár föl is hagyhat a szakmájával.

– A mi szakmánk ördögien nehéz ám – jegyeztem meg bizonytalanul.

– Hát még az enyém! De az ember maga választ. Senki nem kényszeríti. Lejön?... elszívunk egy cigarettát.

– Köszönöm. Inkább végiggondolnám ezt a dolgot.

– De ugye reggel szól majd, ha sikerült lehámoznia rólam a leplet?

– Meglátom, mit tehetek; alszom rá egyet. Csak egy szóra még! – fűztem hozzá gyorsan. Már kinn voltunk a szobából – újra az ő oldalán tettem meg azt a pár lépést a folyosón. – Ez a rendkívüli, „átfogó szándék”, ahogy ön nevezi... ha már ennél elevebb leírást nem tudok önből kicsikarni... ez akkor, mondjuk, olyan, mint valami elásott kincs?

Arca felragyogott. – Igen, maga nevezze csak így, bár az ilyen beszéd nem nagyon illik hozzám.

– Ugyan már! – nevettem föl. – Önnek ez a mindene; büszke rá, és nem is próbálja tagadni.

– Nos, nem én adtam a szájába ezeket a szavakat; csak annyit mondok, valóban, *ez* lelkem gyönyörűsége.

– Úgy érti, valami hatalmas, páratlan szépség forrása...?

Újra elgondolkodott. – A legelbűvölőbb dolog a világon! – Álltunk már, és ő e szavakkal hagyott végleg magamra; de a folyosó sarkán, mikor még mindig sóváran bámultam utána, megfordult, és egy pillantással leolvasta arcomról a zavart. Mindent megértve, komolyan – sőt nekem úgy tűnt: aggodalmasan – csóválta meg a fejét, és felémelt ujjal, figyelmeztetőleg felém intett. – Adj fel... adj fel!

Ez már nem kihívás volt – csupán atyai tanács. Ha történetesen kéznél van valamelyik könyve, tüstént teljesíteni kezdem, amit akkor szentül megfogadtam – vele töltöttem volna a fél éjszakát. Hajnali három táján, mikor még ébren voltam, és hirtelen eszembe jutott, milyen nélkülözhetetlen barátnak tartja őt Lady Jane, lelopakodtam a könyvtárba egy szál gyertyával. Hanem a házban, bár mindent tűvé tettem, egyetlen sor írást sem találtam tőle.

IV

Mihelyt visszatértem a városba, lázasan felkutattam valamennyit; egyiket a másik után lapoztam végig és tartottam a fény felé. Egy egész, őrjítő hónap telt el így, melynek során a tények szép lassan a helyükre kerültek. Egyiket, az utolsót, akár előre is bocsáthatom: megfogadtam Vereker tanácsát, és lemondtam nevetséges kísérletemről. Az ügylet valóban nem hozott hasznot; minden téren veszteséggel járt. Korábban, amint ő is észrevette, rajongtam érte; most mindössze annyi történt, hogy felfrissült intelligenciám, és a hasztalan elmélyedés megmérgezte vonzalmamat. Nem elég, hogy nem jöttem nyomára semmiféle átfogó szándéknak, de azon kaptam magam, hogy szem elől tévesztem az alacsonyabb rendű szándékokat is, amelyekben azelőtt gyönyörűséget leltem. Könyvei többé nem sugározták felém régi fényüket; a kimerítő kutatás elvette tőlük a kedvemet. Ahelyett, hogy egyre nagyobb örömmel járt volna, egyre terhesebbé vált; mert attól a perctől fogva, hogy elveszítettem a szerző kínálta fonalat, természetesen becsületbeli kötelességemnek éreztem, hogy szakmai téren ne kamatoztassam a megszerzett tudást. A tudás fogalma *megszűnt* számomra – senki nem tudott semmit. Megalázó volt, de elviseltem – egész egyszerűen elegendem lett a könyveiből. Végül már untam őket, és zavaromra – meglehet, tisztességtelenül – abban a gondolatban leltem vigaszt, hogy Vereker talán a bolondját járatta velem. Az elásott kincs nem volt egyéb, mint rossz tréfa, az átfogó szándék gigantikus *póz*.

Az egészben mégis az a legérdekesebb, hogy amikor elmondtam George Corvicknak az esetet, a közlés egészen megdöbbenő hatást gyakorolt rá. Végre hazatért külföldről, de sajnálatára hazatért Mrs. Erme is; nagyon úgy festett, hogy a nász kérdése egyhamar nem kerül napirendre. Azért kavarta fel olyan mélyen az anekdota, melyet Bridgesből hoztam, mert igazolni látszott az ő kezdettől táplált gyanúját, hogy több van Verekerben, mint amennyit a felszín mutat. Mikor megjegyeztem, hogy a felszín mindig pontosan tudja, melyik szem felé forduljon, akár mutat valamit, akár nem, ő nyomban azzal vádolt, hogy a bosszúvágy beszél belőlem, amiért zsákutcába csaltak. Érintkezésünk jól elviselte az efféle könnyed kilengéseket. A dolog, amit Vereker leírt nekem, éppen az a valami volt, amiről ő, Corvick a kritikámban olvasni szeretett volna. Mikor erre fölvettem, hogy ha okul abból, amit az imént elmondtam neki, talán egyszer majd ő is el tudja mondani, amit szeretne, készséggel elismerte, hogy mielőtt ilyet tenne, sok mindent meg kell értenie. Annyit minden bizonnyal elmondott volna, ha ő írja meg az új könyvről a kritikát, hogy az író művészetének legmélyén olyasmi

rejlík, amit meg *kell* érteni. Tőlem bezzeg még ilyen célzásokra sem tellett; nem csoda, hogy szegény író lekezelve érezte magát! Megkérdeztem Corvicktól, hogy mégis mik a tervei, mihez kezd a maga szuperérzékenységgel; mire ő félreérthetetlen haraggal így felelt: – Aki süket hozzá, annak hiába magyaráznom... annak aztán hiába! – Elkapta a farkát valaminek; keményen markolta, és már húzta volna kifelé a lyukból. Tőviről hegyire kifagगतott Vereker különös bizalmának jeleiről; minden halandók legszerencsésebbikének nyilvánított, majd elősorolt vagy fél tucat kérdést, amiket egy csöppnyi józan ésszel bárki föltett volna neki. Másfelől viszont nem akart többet hallani a kelleténél – az megrontaná a fölfedeznivalók élvezetét. Hogy az *én* élvezetem csömörbe torkollik, találkozásunk pillanatában ugyan még nem volt befejezett tény, de tudtam, mire számíthatok, és Corvick is tudta, hogy tudom. És ami engem illet, tudtam azt is, hogy mihelyt háttat fordít nekem, első dolga lesz Gwendolenhez rohanni a történetemmel.

Közvetlenül az eszmecszerénk másnapján ért az a meglepetés, hogy üzenetet kaptam Hugh Verekertől, akinek azért jutott eszébe bridgesbeli találkozásunk, mert valamelyik folyóiratban, véletlenül, egy cikk alatt – ahogy ő fogalmazott – meglátta névbetűimet. „Nagy tetszéssel olvastam”, írta nekem, „és hatására visszaidéztem kellemes kis csevegésünket a maga kandallója előtt. Ennek aztán az lett az eredménye, hogy mérlegelni kezdtem a vakmerőségemet: olyan tudást varrtam a nyakába, melyet akár tehernek is érezhet. Most, hogy az őszinteség rohama elmúlt, szinte már elképzelni sem tudom, hogyan kelhettem ki magamból, ennyire túl a megszokott határokon. Soha, a növekvés egyetlen fázisában sem neveztem néven ezt a kis titkomat, és a rejtélyt nem is fogom fölfedni soha. Magával akaratom ellenére olyan nyíltan beszéltem, ahogyan talán magamban sem; így most azt kell tapasztalnom, hogy a játék – mármint a játszás gyönyöre – valahogy megkeseredett. Egyszóval, ha érti ezt, alaposan bemocskoltam a szenvedélyemet. Nem akarok senkinek semmi olyannal szolgálni, amit maguk, rafinált fiatal emberek, ha jól sejttem, tippnek neveznének. Tudom, hogy önző ez az aggályoskodás; de én csak rámutatok, maga meg döntse el, mire érdemesíti. Ha kedvemben akar járni, ne mondja el senkinek, amit hallott tőlem. Tartson bolondnak – ehhez joga van; de hogy miért tart annak, azt tartsa meg magának.”

Válaszul e közlésre másnap reggel, amelyen korán csak mertem, Mr. Vereker küszöbéhez hajtottam. Azokban az években egy takaros, régi házat lakott a Kensington Square-en. Azonnal fogadott, s belépve nyomban láttam, hogy a kedélyére gyakorolt hatalmam semmit nem veszített az erejéből. Arcomba nézett, amely kétségkívül tükrözte zavaromat, s nevetésben tört ki. Tapintatlan voltam – hatalmas lelkifurdalásom támadt. – Elmondtam valakinek – ziháltam –, és biztos, hogy az illető már továbbadta. Egy nőnek, ráadásul!

– Egy nőnek mondta el?

– Nem, a nő a másik. Biztos vagyok benne, hogy a férfi elmondtta neki.

– Válgék egészségére... vagy inkább az *enyémre*! Egy nő soha nem jön rá.

– Nem is, de a fél világnak kifecsegi; éppen az történik, amit ön nem szeretne.

Vereker egy pillanatig elgondolkodott, de zavara nem volt olyan nyugtalanító, mint vártam; úgy érezte, ha megtörtént a baj, még akár jó is származhat belőle. – Nem számít... ne aggódjon emiatt.

– Esküszöm, mindent elkövetek, hogy ne tudódjon ki, miről beszélgettünk.

– Jól van; tegye meg, amit tud.

– Mindenesetre – folytattam – a tipp, aminek George Corvick a birtokába jutott, őt a maga külön útjain talán elvezeti valahová.

– Nem akármilyen diadal lenne.

Pár szóval elmondtam neki, milyen agyafürt ember Corvick, mennyire tud lelkesedni, s mekkora izgalommal fogadta kis történetemet; aztán anélkül, hogy értékítéletünk különbségeit hangsúlyoztam volna, megemlítettem barátomnak azt a magabiztos nézetét, hogy vannak ügyek, amelyekbe ő sokkal mélyebben belelát, mint a többiek. Ugyanúgy lángra gyúlt, ahogy én gyúltam lángra Bridgesben. Aztán meg szerelmes abba az ifjú hölgybe; ketten együtt talán mégiscsak kisütnek valamit.

Vereker ettől szemlátomást megütődött. – Úgy érti, hogy rövidesen összeházasodnak?

– Attól tartok, másként nemigen végződhet a dolog.

– Talán hasznukra lesz – bólintott engedékenyen –, de időt kell adnunk nekik.

Beszéltem meg-megújuló nekigyürkőzéseimről, s bevallottam, hogy falba ütök; mire ő megismételte korábbi tanácsát: – Adja föl, adja föl! – Mi sem természetesebb, mint hogy úgy vélte, szellemileg nem vagyok kész erre a kalandra. Félóráig maradtam, s ő a lehető legszívélyesebben bánt velem, de végül nem állhattam meg, hogy a szemére ne hányjam gyors hangulatváltozásait. Jókedvében megnyílt előttem, majd elborult, és megbánta, amit mondott; most meg egy újabb fordulat, és tessék, már nem érdeklí az egész. Amíg a tippről folyt a szó, ez a mindenre kiterjedő felületesség mármár abba a kétségbe sodort, hogy szavainak mögött alig van valami. Némi ravaszsgal azonban sikerült rávennem, hogy feleljen néhány idevágó kérdésre; megtette, bár látszott rajta a türelmetlenség. Így vált világossá, hogy a tárgy, amelyre mi oly kevés figyelmet fordítottunk, az ő számára eleven életet él. A dolog, úgy sejtettem, valahol a tervezés szakaszában ölt formát; olyan, mint egy perzsaszőnyegbe szőtt, bonyolult alakzat. Annyira megtetszett neki ez a kép, mihelyt az ajkamra jött, hogy ő is kitalált egyet: – Ez a vezérfonal – mondta –, amelyre a gyöngyeim fel vannak fűzve! – Megjegyzését úgy értelmeztem, hogy egy szemernyi erjesztőanyaggal sem óhajt szolgálni nekünk – ostobaságunk töményebb annál, hogysem megpróbálja fölkavarni. Kezdetől fogva úgy tett, mintha függene tőlünk, és hagyta, hogy a varázslat, ha egyszer meg kell törnie, saját ereje folytán törjön meg. Úgy maradt meg bennem a képe ezen az utolsó találkánkon – mert soha többé nem váltottunk szót –, mint aki jól elzárt pályán űzi a szenvedélyét. Távoztomban azon töprengtem, hogy ő a *maga* tippjét vajon kitől kaphatta.

V

Amikor elmondtam George Corvicknak, milyen intelemben részesültem, éreznem kellett, hogy jobb lesz, ha vigyázok, mert a tapintatlanság legkisebb gyanúját is könnyen sértésnek veheti. Beszélt ugyan Gwendolennek a dologról, de a lelkes visszhang magában véve is záloga volt a diszkréciónak. A feladvány most minden bizonnyal magába szippantja és olyan kifinomult élvezetben részesíti őket, amit eszükbe sem jut megosztani a tömeggel. Minden jel szerint mohón kaptak a szórakozáson, amelyről Vereker oly fennkölt elképzeléseket táplált. Szellemi fensőségük mindamellettt nem olyan szabású volt, hogy közönyössé tette volna őket a további felvilágosítások iránt, melyeket tőlem nyerhettek a megkaparintott játék ügyében. Csakugyan megvolt bennük a „művészi temperamentum”, s én ámulva láttam, hogy kartársamat milyen vérmes izgalomba hozza ez a művészeti probléma. Hol irodalomnak nevezte, hol életnek, de mindig ugyanarra gondolt. Abból, ahogyan szónokolt, végre kezdtem megérteni, hogy

Gwendolen beszél belőle, akit – mihelyt Mrs. Erme állapota javul annyira, hogy a lányát szórakozni engedje – mindenáron be akart mutatni nekem. Jól emlékszem arra az augusztusi vasárnap estére, amikor összejöttünk Chelsea-ben egy zsúfolt helyen, s a szívemben ébredt irigységre is, amiért Corvick barátnőt szerzett, aki egy kis fényt visz az életébe. Olyan mély értelmű dolgokat tudott mondani a jelenlétében, amilyeneket én az övében sose tudtam volna. Humorérzéke csakugyan nem volt; bájosan féloldalas fejtartásával azok közé a nők közé tartozott, akiket – ahogy mondani szokás – legszívesebben jól megrázna az ember, de akik képesek maguktól megtanulni magyarul. Corvickkal négy szemközt talán magyarul társalgott, mert angolul meglepően ritkán szólt a barátjához. Corvick később elmondta nekem, hogy megijesztettem szegényt, amiért oly nyilvánvalóan vonakodtam beavatni őket a Verekerrel folytatott beszélgetésem részleteibe. Azzal védekeztem, hogy érzésem szerint elegendő okot adtam nekik a gyanakvásra: vajon nem határozta-e úgy, hogy ez a beszéd hiábavaló, és nem vezet sehová? A jelentőség, amit az ügynek tulajdonítottak, nyugtalanított, és még a kételeyemet is megmérgezte.

Ez a barátiatlannak tetsző helyzet annak folytán állhatott elő, hogy megalázva éreztem magam, amiért mások szemlátomást kedvüket lelik abban a kísérletben, amely nekem csak bosszúságot okozott. Én odakünn dideregtem, miközben ők a tűz mellől, a lámpafény alól figyelték a hajszát, amelyet tulajdon kürtszavam indított útjára. Ők se tettek mást, mint én, csak megfontoltan és társas szellemben tettek – már a kezdet kezdetén a szerző pártjára álltak. Nem kell sietni, mondta Corvick – a jövő határtalan, és a bűbáj idővel csak növekedhet; majd lapról lapra végigveszik, ahogy a klasszikusokat szokás, lassú kortyokban belelegzik, és hagyják, hogy elárassza minden porcikájukat. Ha nem szerelmesek, alig hiszem, hogy ennyire megfeszülnek: szegény Vereker titkos szándéka tömérdek alkalmat kínált nekik arra, hogy összedugják bohó fejüket, és hosszan sugdolóddzanak. A nehézség mindenesetre abból a fajtából származott, amelyre Corvick kiváltképp fogékony volt; azt a végsőig hegyezett türelmet hívta elő benne, amelyet, ha addig él, ennél izgatóbb és bizonytalannal gyümölcsözőbb példák is koptathatott volna. Végezetül, Verekerrel szólva, a kifinomultság ravasz démonává lett maga is. Vitával kezdtük, de hamar észrevettem, hogy kotnyeleségem nélkül bolondériája jó néhány kellemetlen órát szerezne neki. Hamis nyomok fölött tépelődne, ahogy én tettem – új fényjelek láttán dörzsölgetné a tenyerét, melyekről azt képzelné, hogy az átfordított könyvlapok szele nyomán támadtak. Szakasztott olyan lett, mondtam neki, mint azok az elmebetegek, akik nyakra-főre gyártják a holdkóros teóriákat Shakespeare okkult jellemeiről. Erre csak annyit felelt, hogy ha Shakespeare akár egyszer is nyilatkozott volna saját okkultizmusáról, ő azt igenis komolyan venné. Ez az eset viszont egészen más – ezúttal csak Tökfej urunk nyilatkozatával rendelkezünk. Azzal vágtam vissza, hogy akkor talán azt is ugratásnak venné, ha Vereker urunk személyesen neki nyilatkozna. Mire ő nekem szögezte a kérdést, hogy hazugnak tartom-e Mr. Verekert. Nem, arra talán még áldatlan kudarcom után sem vetemedtem volna, de abból nem engedtem, hogy amíg az ellenkezője be nem bizonyul, csábító légvárnak kell tekinteni az egészet. Bevallom, nem mondtam ki – akkor még végiggondolni sem tudtam – valamennyi érzésemet. Lenn a mélyben, ahogy Miss Erme mondotta volna, a nyugtalanság mélyeiben várakoztam valamire. Zavarodottságom bugyraiban – mert régi kíváncsiságom a hamu alatt tovább izzott – metsző élességgel lapult a sejtelem, hogy Corvick végül talán mégis jut valamire. Hiszékenysége védelmében megszállottan hajtogatta, hogy már régtől fogva, mióta csak tanulmányozza ezt a géniust, fuval-

makat, visszhangokat hall, maga sem tudja, miféle rejtett zene halk foszlányait. Hát ez volt az a ritka gyönyörűség; pontosan illett a képbe, amit az esetről adtam.

Ha a kelleténél is többször látogattam el a chelsea-i kis házba, hogy híreket halljak, úgy azt, szó, ami szó, nem annyira Miss Erme lábadozó édesanyja, hanem sokkal inkább Vereker miatt tettem. Az ott lefolyt órák, melyeket Corvickkal töltöttem, úgy keltek életre a képzeletemben, mint egy sakkjátékos drága ideje, aki egy egész lámpafényes télen át komoran és szótlanul görnyed a táblája fölött, és a lépésein töpreng. Ez a kép, ahogy fantáziám kikerekítette, egészen megbabonázott. Az asztal túloldalán egy árnyalak, az ellenfél fakó sziluettje; kedélyes volt ugyan, de az önbizalma kissé megkopott – egy ellenfél, aki zsebre tett kézzel, nemes arcán szelíd mosollyal dőlt hátra a karosszékekben. Corvick mögött, egészen közel hozzá, egy leány ült; szíven ütött, hogy milyen halvány és beteges, de ahogy hosszabban elnéztem, már vonzónak tetszett – a férfi vállához simult, és feszülten figyelte a lépéseit. Aztán a férfi mintha fölemelt volna egy sakkfigurát; egy percig a magasban tartotta valamelyik kis négyzet fölött, majd hosszú, elégedetlen sóhajjal visszatette oda, ahol volt. Erre a fiatal hölgy kurta, de kelletlen mozdulattal testhelyezetet változtatott; fölnézett homályos partnerükre, és bámulta, nagyon sötéten, nagyon hosszán, nagyon ellenségesen. Valamikor, még a játszma kezdetén, megkérdeztem tőlük, nem volna-e célravezetőbb, ha személyes kapcsolatot kezdeményeznének Verekerrel. A sajátos körülmények minden jel szerint fejlogosítottak volna rá, hogy bemutassam őket. Corvick azzal fojtotta belém a szót, hogy nem óhajtja megközelíteni az oltárt, amíg nem készült fel az áldozatra. Tökéletesen egyetértett barátunkkal, a hajsza szépségét és tisztaságát illetően egyaránt – legszívesebben saját puskájával terítette volna le a nagyvadat. Amikor megkérdeztem tőle, hogy Miss Erme van-e olyan jó céllövő, mint ő, rövid gondolkodás után így felelt: – Nos hát, restellem a dolgot, de ő inkább csapdát állítana. Bármit megadna azért, hogy láthassa; azt mondja, újabb tippre van szüksége. Ha így folytatja, belebetegszik. De tisztelnie kell a szabályokat... *nem engedem*, hogy találkozzon velem! – tette hozzá nyomatékkal. Szerettem volna tudni, hogy legalább egyszer volt-e már vitájuk emiatt – gyanítottam, hogy igen, noha többször is ilyenformán lelkendezett róla: – Nem is hinnéd, mennyire bolondul az irodalomért... egészen elképesztő! – Emlékszem, egyszer úgy jellemezte, hogy kurzívan érez, és nagybetűkkel gondolkodik. – Várj csak, ha majd sarokba szorítottam – mondogatta még –, akkor aztán bekopogok az ajtaján! Be én... erre mérget vehetsz. A saját szájából akarom hallani: „Jól van, fiam; megcsinálta, végre valahára!” Aztán a fejemre teszi a koszorút... a babért, ami a kritikusnak jár!

Ez idő alatt csakugyan került minden alkalmat, amely a londoni élet forgatagában közel hozhatta volna a zárkózott regényíróhoz; a veszély aztán magától elmúlt, amikor Vereker, „határozatlan céllal”, ahogy az újságok hírül adták, elhagyta Angliát – délre utazott, az okok pedig kétségkívül a feleségével álltak kapcsolatban, aki megromlott egészsége miatt régóta teljes visszavonultságban élt. Már egy év is eltelt – sőt több annál –, de a bridgesbeli epizód óta színét sem láttam. Azt hiszem, szégyenemben a föld alá süllyedtem volna, ha jelenlétemmel eszébe juttatom, hogy időközben – jóllehet az ő ügyében csúfos kudarcot vallottam – éles elméjű ember hírébe keveredtem. A lelkifurdalás kibúvókra kényszerített – távol tartott, sőt elidegenített Lady Jane-től, aki rossz modorom ellenére kétszer is jelét adta, hogy szívesen látna szép birtokán. Egyszer észrevettem őt Vereker oldalán egy hangversenyen; biztos voltam benne, hogy ők is megláttak engem, de elillantam, mielőtt nyakon csíphettek volna. Aztán, ahogy bőrig ázva baktattam az utcán, úgy éreztem, nem volt más választásom; és mégis, emlék-

szem, azt mondogattam magamban, hogy nincs ez így jól, kész gyötirelem az egész. Nem elég, hogy a könyveit, de az embert is elveszítettem; a mű és szerzője, valahogy mindkettő megkeseredett számomra. Tudtam azt is, melyik veszteség a fájdalmasabb. Akkor már sokkal jobban szerettem az embert, mint amennyire a könyveit szerettem valaha.

VI

Fél évre rá, hogy barátunk elhagyta Angliát, George Corvick, aki tollával kereste a kenyerét, szerződésben vállalta, hogy tető alá hoz egy írásművet; ígérete hosszabb távollét s egy nem éppen veszélytelen utazás terhét róta rá, nekem pedig jókora meglepetést szerzett. Sógorát szerkesztőnek nevezték ki egy komolyabb vidéki laphoz, és a komolyabb vidéki lap merészen csapongó képzeletéből az a gondolat röppent fel, hogy „különleges megbízottat” küld Indiába. A különleges megbízottak épp akkortájt jöttek divatba a „fővárosi sajtó” berkeiben, és a szóban forgó újságnak minden bizonnal kezdett elege lenni a falusi unokaöcs hálátlan szerepéből. Tudtam, hogy Corvicknak nem áll kézhez a tudósító vaskos pemzlije, de hát végül is a sógoráról volt szó; az a körrülmény pedig, hogy egy kivételes feladatot idegennek tud a hajlamaitól, az ő szemében épp megfelelő ok volt rá, hogy elfogadjja. Arra készült, hogy heródeesebb lesz a fővárosi sajtónál; körmönfont óvintézkedéseket tett a szurkálások ellen, és páratlan könnyedséggel gyalázta meg a jó ízlést. Ezt senki nem tudta volna utána csinálni – ez a sértődött alapállás egészen a sajátja volt. A kiadásokra szánt összegzen felül is kényelmes feltételeket próbált kijárni magának a várhatóan testes könyvhöz, én meg arra szántam magam, hogy megpróbálom a kezére járni a kiadó várhatóan testes főnökével történő egyezkedés során. Annyit természetesen magamtól is kitaláltam, hogy szembeötlő vágya a tőkekovácsolásra nagyon is összefügg a Gwendolen Erme-mel kötendő frigy kilátásaival. Tudtam azt is, hogy az anya ellenkezése nagyrészt annak szól, hogy nincs vagyona, és a képességei nem elég jövedelmezők; hanem ezt már tőle magától tudtam meg, amikor utolsó találkozásunk során elejtett megjegyzéseimre, amely azt firtatta, miként éli meg az elszakadást ifjú hölgyüinktől, ő olyan nyomatékkal vágott vissza, ami megdöbbsentett: – Ugyan már, tudod jól, hogy nem vagyunk eljegyezve!

– A világ előtt nem – válaszoltam –, mert az anyja nem kedvel téged. De biztos vagyok benne, hogy ti ketten egymás közt már megegyeztetek.

– No igen, *volt* egy megegyezés. De az már nem érvényes. – Többet nem tudtam kihúzni belőle, azaz csak annyit még, hogy Mrs. Erme meglepő módon ismét felkelt a betegágyból – ezzel a megjegyzéssel föltehetőleg azt a tanulságot kívánta levonni, hogy az egymás közti megegyezések vajmi keveset érnek, ha az orvos nem szentesíti őket. De csak egy másik, kézenfekvőbb következtetést mertem kimondani: hogy a lány talán valami úton-módon elhidegült tőle. Ha mármost, teszem azt, a féltékenység motoszkált benne, aligha énrám volt féltékeny. Abban az esetben ugyanis – nem tekintve a dolog teljes abszurditását – nem utazott volna el úgy, hogy a lányt éppen az én közzelemben hagyja. A távozását megelőző időkben már semmilyen formában nem célozhattunk az elásott kincsrre, és hallgatásából, melyet az én óvatos tartózkodásom csak majmolni tudott, messzemenő következtetést vontam le. Lendülete, lám, alábbhagyott, bizakodása éppúgy kihunyott, mint az enyém – a változásnak ezeket a jeleit hagyta emlékül, hogy legyen min töprengnem az elutazása után. Ennél többre képtelen volt; nem bírta volna elviselni a diadalt, amellyel föltehetőleg a nyílt beismerést foga-

dom. Kár volt félnie szegény fiúnak, mert belőlem akkorra már a diadalvágy írmagja is kiveszett. Szó, ami szó, úgy véltem, hogy kellőképpen nagylelkűnek mutatkozom, ha nem vetem szemére a kudarcot; mert tudva, hogy feladta a játszmát, éreznem kellett, jobban, mint valaha, hogy végső soron mennyire ki vagyok szolgáltatva neki. Nem lett volna szabad megtudnom, hogy Corvick hite megrendült; ha ő nincs, ebben az ügyben amúgy sem tehetett volna senki semmit. Arról szó sem volt, hogy lelohadt volna bennem a tudásvágy, épp ellenkezőleg; kíváncsiságom a beforrt seb alatt újra sajogni kezdett, majd lassanként napjaim és éjjeleim állandó gyötrelme lett. Vannak józan emberek, akik az efféle aggodalmakat éppoly természetellenesnek tartják, mint a test kóros elváltozásait; de én azt hiszem, hogy őket ezzel az üggyel kapcsolatban említeni sem érdemes. Az a maroknyi ember, aki így vagy úgy belekeveredett kis történetembe, legyen bár megszállott vagy sem, az irodalmat olyan játéknak tekintette, amely szakértelmet igényel; a szakértelem pedig bátorság, a bátorság becsület, a becsület meg szenvedély, sőt élet-halál kérdése. Az asztalon tornyosuló tét rendkívüli volt, rulettünk maga a vadul pörgő elme, de mi olyan feszülten ültük körül a zöld posztót, mint a leggyászosabb hazardőrök Monte-Carlóban. Gwendolen Erme, ami őt illeti, fakó arcával és merev tekintetével szinte prototípusa volt azoknak az ösztövért hölgyeknek, akik ellepik a szerencse templomait. Corvick távollétében felfigyeltem rá, hogy ő maga is nagy buzgalommal erősíti ezt a párhuzamot. Különcsége, ahogya a toll művészetének élt, be kell vallanom, néha már a szertelenségig fajult. Szenevélye olyannyira eluralkodott rajta, hogy a jelenlétében valahogy lagymatagnak éreztem magam. Újra forgatni kezdtem a „Lenn a mélyben” lapjait; könyve sivatag volt, amelyből kivergődni nem tudott, de amelynek homokjába bámulatos ügyességgel vájt lyukat – és Corvicknak ebből az odúból sikerült őt a csodával határos módon kirángatnia.

Március elején táviratot kaptam tőle, melynek hatására nyomban Chelsea-be siettem, ahol ezekkel a szavakkal fogadott: – Rájött... kitalálta!

Úgy láttam, egészen kikelt magából, így biztosra vettem, hogy a mindnyájunkat foglalkoztató dologra céloz. – Vereker gondolatát?

– Azt, a mindent átfogó szándékot. Itt a távirat, George küldte Bombayból.

Ott volt a kezében a föltépett üzenet; nyomatékos, bár egészen tömör. „Heuréka. Óriási.” Semmi több – még az aláírást is megspórolta. Csalódva ugyan, de osztozni próbáltam az érzelmeiben. – Nem mondja meg, mire jött rá.

– Hogy mondhatná... egy táviratban? Majd megírja levélben.

– De honnan tudhatta meg...?

– Hogy ez az igazi? Ó, biztos vagyok benne, hogy maga is tudni fogja, mihelyt megpillantja. *Vera incessu patuit dea!*

– Maga a „drága”, Miss Erme, amiért ilyen hírekkel örvendeztet meg! – Klasszikus műveltségem teljes tárházát mozgósítanom kellett. – De azért mégiscsak furcsa, hogy istennőnket Visnu szentélyében kell viszontlátnunk! Csodálom George-ot; nem is értem, hogy volt képes újra rávetni magát erre a dologra, amikor annyira más és annyira sürgető feladatok veszik körül.

– Nem ő vetette rá magát, ebben biztos lehet; maga a dolog szunnyadt hat hónapig, hogy aztán egyszer csak elé ugorjon, mint dzsungelből a nőstény tigris. Egyetlen könyvet sem vitt magával... már olyat, ami a témával összefügg; igaz, erre nem is volt szüksége... betéve tud minden sort, akárcsak én. A mű ott dolgozott benne, és egy napon, amikor egészen máshol járt, és nem is gondolt rá, ez a bonyolult és fenséges gépezet váratlanul a helyes állásba kattant. Látható lett a szőnyegbe szőtt minta. Hát így

tudta meg... tudta, hogy csak így történhet, ezért szánta rá magát az utazásra, és én ezért engedtem el... maga semmit sem értett az egészből, de most már, azt hiszem, elárulhatom. Mi ketten tudtuk, hogy az utazás elvégzi a többi... hogy az új munka, a levegőváltozás helyrerázza a gondolatokat, és aztán jöhet a varázsütés! Hibátlanul, mesterien kalkuláltunk. A fejében együtt volt minden alkotóelem, és ez a *secousse*, az új, izgató tapasztalat kicsiholta a szükséges szikrát. – Mintha benne is szikrák pattogtak volna – az arca, szó szerint, kigyúlni látszott. Dadogtam valamit az öntudatlan agyműködésről, mire ő így folytatta: – Most már hazajön... ez hazahozza.

– Hogy lássa Verekert... így érti?

– Hogy lássa Verekert... és hogy lásson *engem*. Képzelheti, mennyi mondanivalója lesz!

Tétováztam. – Indiáról?

– Egy fenét! Verekerről... a szőnyegbe szótt mintáról.

– De épp az imént említette, hogy ezt megírhatja nekünk levélben is.

Eltöprengett, mint akinek ihlete támad, s nekem eszembe jutott, amit Corvick mondott róla hajdanán: hogy érdekes az arca. – Ha „óriási”, akkor talán mégsem fér el egyetlen levélben.

– Hacsak ki nem pukkan, mint a felfújtt hólyag. Ha olyasmire jött rá, ami nem fér el egyetlen levélben, akkor *az* nem lehet az igazi. Vereker szó szerint arról biztosított, hogy a „minta” *egyetlen* tömör formulában kifejezhető.

– Én meg alig egy órája táviratot küldtem George-nak... két szó az egész – mondta Gwendolen.

– Tapintatlanság volna, ha megkérdezném, mi az a két szó?

Habozott, de végül kibökte. – „Angyalom, írj!”

– Remek! – kiáltottam. – Ezt megerősítem... megírom neki ugyanazt.

VII

Meg is írtam, csak nem éppen ezekkel a szavakkal – az „angyal” helyébe valami mást tettem, ami meg a folytatást illeti, az általam használt titulus bizonyult találóbbnak, mert attól a perctől fogva, hogy utazónk végre hallatott magáról, sose tapasztalt, taltaloszi mérvű kínlódás vette kezdetét. Diadalától szinte megittasult, fölfedezését dőbbenetesnek állította be, de rajongása mögött valahogy homályban maradtak a részletek – ezekről addig szólni sem óhajtott, amíg elképzelését a legfelsőbb ítélőszék elé nem terjesztheti. Földalta megbízatását, földalta könyvét, földalt mindent, hogy lelke legbensőbb parancsát követve rohanvást Rapallóba utazzék, az olasz Rivierára, ahol Vereker az idő tájt tartózkodott. Levelet írtam neki, amely valahol Áden táján érhetne utol – könyörögtem neki, hogy könnyítse meg várakozásomat. Sürgönyben nyugtáztam, hogy levelem elért hozzá; a sürgönnyel, amelynek vételét Bombayba küldött szűkszavú táviratom után, amíg a feleletre vártam, jó néhány nyugtalan nap előzött meg, szemlátomást egyszerre tudta le a választ mindkét üzenetre. Az a néhány szó franciául volt, a kor szalonnyelvén, amelyet Corvick is gyakran használt, ha fitogtatni akarta, hogy nem fajankó. Persze akadt, akire épp az ellenkező hatást tette, de talán nem vagyok méltánytalan vele, ha szavait tolmácsolom. „Légy türelemmel; szeretném látni, milyen képet vágsz, ha megtudod!” „*Tellement envie de voir ta tête!*” – ettől aztán csakugyan le kellett ülnöm. Üldögéléssel persze senki nem vádolhat; tükön ültem inkább,

mert ha jól emlékszem, akkoriban folyvást a chelsea-i kis ház és a sajátom közti úton zötykölődtem föl-alá. Türelmetlenségünk, Gwendolené és az enyém, hasonló hőfokon égett, de én kitartóan reméltem, hogy az övé idővel nagyobb lángra kap. Amíg tartott ez a közbjáték, anyagi lehetőségeinkhez képest mindketten egész vagyont költöttünk táviratra és konflisra; még ki is számítottam, mennyi pénzt nyelnek el a Rapallóban eredt hírek, mire forrásuk eléri a torkolatot. Ez a korszak mintha évekig tartott volna; ám egy napon végre arra riadtam, hogy ajtóm előtt, a jótékonyosság eszméjét serkentő robajjal, kétkerekű bérkocsi fékez. Éreztem, hogy szívem a torkomban dobog, és nyomban az ablakhoz szökkentem – e mozdulat nyomán pillantásom egy ifjú hölgyre esett, amint a jármű hágsóóján ágaskodik, és mohón bámulja házam homlokzatát. Mihelyt meglátott, olyan mozdulattal lóbált meg egy darab papírt, hogy menten a földszintre szaladtam – a melodramákban lobogtatják így a zsebkendőket és a kegyelmi kérvényeket a vérpad lábánál.

„Végre Verekernél – minden stimmel. Keblére ölelt – itt tart egy hónapig.” Ezt mind azon a papírdarabon olvastam, miközben a kocsis a bakról egy vigyort villantott felém. Izgalmamban jókora borraivalót adtam neki, amit utasa a maga izgalmában észre sem vett; aztán a jóember a lovak közé csapott, mi meg sétára indultunk, és beszélgetni kezdtünk. Nem mintha nem beszélgettünk volna már a jó ég tudja, mennyit, de most ebben is bámulatos előrelépést tettünk. Megfestettük a rapallói jelenetet, ahogy Corvick, alighanem énrám hivatkozva, találkáért folyamodik; azaz, hogy pontos legyek, *én* festettem meg, minthogy több anyaggal rendelkeztem, mint társnóm, akin ez alkalommal éreztem meg igazán, mennyire csügg az ajkamon – amikor ugyanis megálltunk báméskodni a kirakatok előtt, ő oda se pillantott. Egyvalamit előre láttunk: ha huzamosabb ideig marad nála, hogy kifaggassa, előbb-utóbb levelet ír, hogy átsegítsen minket a halogatás rögein. Egyetértettünk abban, hogy maradnia kell, mégis, azt hiszem, mindketten tudtuk, hogy a másíknak gyötrelmet okoz ez a tartózkodás. A levél, amelyet előre láttunk, megérkezett; Gwendolennek szólt, akit épp jókor kerestem fel, s így megkíméltem attól a fáradságtól, hogy a házamhoz jöjjön vele. Érthető módon nem olvasta föl az egészet, de a tartalmát röviden összefoglalta nekem. Az a meglepő nyilatkozat állt benne, hogy ha összeházasodtak, pontról pontra elmondja neki, amit tudni szeretne.

– Csak akkor, ha a felesége leszek... addig egy szót se – magyarázta. – Nem olyan ez, mintha azt mondaná, hogy hozzá kell mennem, ha törik, ha szakad? – Rám mosolygott, az én arcom meg kigyúlt a méltatlankodástól az újabb halogatás rémképe láttán, ami egy percig még azt is megakadályozta, hogy tudatosítsam tulajdon meglepetésemet. Bizonyosnak látszott, hogy Corvick engem is valami fárasztó kényszerhelyzetbe akar belerángatni. Ahogy tovább hallgattam a leveléből vett részleteket, hirtelen eszembe jutott, mivel búcsúzott el tőlem annak idején. Örjítően izgalmasnak látta Mr. Verekert, és mámorítóan a lehetőséget, hogy ő maga is birtokába juthat a titoknak. Az elásott kincs csupa-csupa színarany volt és drágakő. Most, hogy a szeme elé került, úgy látta, hogy napról napra növekszik; beárnyékol minden korszakot, fölébe nő minden nyelvnek, és az írásművészet valaha volt legszebb virága bomlik ki belőle. Semmi a világon, ha az ember színről színre látta, semmi nem mutatkozott még ilyen tökéletesen késznek és *befejezettnek*. Ha létrejött, hát létrejött, itt volt a maga megszágyenítő tündökletességében; és sehol, legfeljebb e durva korszak legalján, a maga sótlan és romlott figuráival, a maga tunya szellemeivel, sehol semmiféle indíttatás nem támadt rá, hogy keresztüllássanak rajta. Hatalmas volt és mégis egyszerű, egyszerű és mégis

hatalmas; megismerése egészen rendkívüli tapasztalatot ígért. Szavai azt sugallták, hogy e tapasztalat gyönyöre marasztotta őt a forrás közelében, az a vágy, hogy legutolsó cseppjét is a maga frissességében hörpölje ki. Gwendolen valósággal sugárzott, ahogy elém lökte ezeket a mondatfoszlányokat, látszott rajta, hogy az enyémnél is kézzelfoghatóbb remények távlatába feledkezik. Erre ismét eszembe jutott halasztódó házasságának ügye, és szinte önkéntelenül megkérdeztem tőle, mire célzott az imént, amikor annyira meglepett – netán arra, hogy eljegyezték egymást?

– Arra hát – felelte. – Nem tudott róla? – Látszott rajta az elképedés, de én rajtam még inkább, mert Corvicktól úgy értesültem, épp fordítva áll a helyzet. Hanem ezzel nem hozakodtam elő, csak arra emlékeztettem, hogy ezen a ponton sem ő, sem Corvick nem avatott maradéktalanul a bizalmába; meg aztán az anyai tilalomról is van némi tudomásom. Alaposan meglepett, mennyire eltér egymástól kettejük számítása; de rövid gondolkodás után arra jutottam, hogy Corvické az, amelynek inkább hihetek. Innen már csak egy ugrás volt föltenni magamnak a kérdést, vajon a lány nem ott helyben találta-e ki az eljegyzési históriát – összefércelve a régit vagy leskiccelve egy újat –, hogy ezúton is közelebb jusson a révhez, amelybe kíváncszott. Bizonyára megvoltak a maga fondorlatai, melyhez foghatókkal én nem rendelkezttem, de helyzetét valamivel érthetőbbé tette az a pár szó, amit nyomban hozzáfűzött. – Ahogy a dolgok akkoriban álltak, mindketten úgy éreztük, meg van kötve a kezünk, amíg a mama él.

– De ugye most már úgy gondolja, hogy jól elboldogulnak a mama engedélye nélkül is?

– Jaj, odáig azért nem fajulhatnak a dolgok! – Megkérdeztem tőle, meddig nem fajulhatnak, mire ő így folytatta: – Szegény mama, ezt a békát talán még le tudja nyelni. És hát, ami azt illeti – tette hozzá, és kurtán fölnevetett –, le is *kell* nyelni! – Mire én, valamennyiünk nevében, akik ebbe az ügybe keveredtünk, bólintva nyugtáztam a kijelentésben foglalt nyomatékot.

VIII

Soha olyan bosszantó helyzetbe nem kerültem, mint amikor tudomásomra jutott, hogy nem lehetek Angliában, s így nem is szedhetem ráncba Corvickot, amikor hazatér. Üzenetet kaptam, amely haladéktalanul Németországba szólított; öcsémet ugyanis, aki tanácsom ellenére Münchenbe ment, hogy egy elismerten kiváló mester lábánál tanulmányozza az olajportréfestés rejtjelmeit, riasztó betegség támadta meg. Közeli rokonunk, akitől a járadékát húzta, korábban azzal fenyegetőzött, hogy mindent megvon tőle, ha a finomabb fogások elsajátításának tetszetős ürügyével Párizsba merészel utazni – Párizs ugyanis egy cheltenhami nagynéni szemében a züllés előszobájának számított, maga volt a fertő. Annak idején mindent elköttem, hogy leromboljam ezt a tévhitet, amelyről most végre kiderült, miféle zsákutcába visz – először is, nem óvta meg a tüdőbajtól szegény fiút, aki tehetséges volt ugyan, de beteges és törékeny, másodszer meg, következményei arra kárhoztattak, hogy hosszabb időre búcsút mondjak Londonnak. Sajnos be kell vallanom, hogy az aggodalomban lemorzsolts hetek során folyvást Párizsba kíváncsztam, hiszen ha ott történik mindez, talán hazaugorhattam volna, hogy meglátogassam Corvickot. Abban a helyzetben ez semmilyen ürüggyel nem volt lehetséges; öcsém, akinek felépülése mindkettőnkől roppant erőfeszítést követelt, három hónapig nyomta az ágyat, mialatt én egy percre sem távozhattam,

végül pedig azzal a ténnyel találtuk szembe magunkat, hogy szóba sem jöhet a hazatérés. A klíma megválasztása nem tűrt vitát, ő meg nem volt olyan állapotban, hogy egyedül utazzon. Magammal vittem Meranóba, ahol az egész nyarat vele töltöttem, és saját példámmal igyekeztem meggyőzni arról, hogy egyszer még visszatérhet a munkájához, elcsitítva másfelé húzó rögeszsmemet, amit a jelenlétében *legyőzni* igyekeztem.

Az egész ügy egy tüneményes sorozat kezdetének bizonyult, amely aztán olyan rejtélyesen összekuszálódott, hogy együttesük – már amennyire én együvé tudtam rendezni őket – emlékeimben ma is tökéletesen példázza azt a magasabb szándékot, amellyel a sors, talán hogy megővja a lélek tisztaságát, néha letöri az ember becsvágyait. Ezek az események természetesen nagyobb horderejűek voltak, mint az a viszonylag csekély következmény, amellyel itt számolnunk kell – bár én úgy érzem, hogy a következmény is olyan dolog, amiről csak bizonyos fenntartással szabad nyilatkozni. Kiváltképp annak fényében, hogy száműzetésem csúf gyümölcse – bevallom, történéjk bármi – ebben az órában is a szemem előtt lebeg. Csakugyan, a szellem, amelyben becsvágyam, ahogy az imént neveztem, látnom adta ezt az időszakot, már az első percben némiképp aggasztónak érezte azt a könnyed hangot, amelyet George Corvick ütött meg velem szemben, mielőtt Rapallóból hazatért. Levele teljességgel híján volt annak a csillapító szándéknak, amelyet, ma már szent meggyőződésem, ő maga feltétlenül belehallott saját szavaiba; aztán meg az események sodrában már nem volt módja rá, hogy ezt a hiányt pótolja. Felütésként a képembe vágta, hogy valamelyik negyedéves lapban mondja majd ki a végső szót Vereker műveiről, s hogy ezt a kimerítő tanulmányt, az egyetlent, amely fontos lehet, arra szánja, hogy új fényben tüntesse fel, hogy szavakba öntse – de csak szépen, csendesen! – a nem is sejtett igazságot. Más szóval azon volt, hogy lemásolja a szőnyegbe szótt mintát a maga összes arabeszkjével, hogy visszaadja minden árnyalatát. Az eredmény, barátommal szólva, a valaha festett legragyogóbb írói arckép lehetett volna, tőlem meg éppen csak annyit kért, hogy legyek türelemmel, és mindaddig ne zaklassam a kérdéseimmel, amíg mesterművét elém nem akaszthatja. Még arra a szívességre is hajlandó volt, magát a nagy modellt sem tekintve, hogy mielőtt köreibe zárkozott volna, kijelentse, engem tart az első számú műértőnek, és személyesen nekem dolgozik. Tehát legyek csak jó fiú, és meg se próbáljak a függöny mögé kukkantani, mielőtt az előadás elkezdődne: minél nyugodtabban ülök, annál inkább élvezni fogom.

Igyekeztem is nyugton ülni, mégsem állhattam meg, hogy föl ne pattanjak, amikor egy napon, vagy másfél hétre rá, hogy Münchenbe jöttem, de tudtommal még azelőtt, hogy Corvick Londonba ért volna, a *Times*ban megpillantottam a hírt szegény Mrs. Erme hirtelen haláláról. Levél útján nyomban Gwendolenhez fordultam a részletekért, és ő megírta nekem, hogy édesanyja végül kapitulálni kényszerült a régóta fenyegető szívgyöngeség előtt. Nem tette ugyan hozzá, de én voltam bátor a szavai mögé hallani, hogy házassága, sőt vágyai szempontjából is, melyek olyannyira egybeestek az enyémeikkel, ez a megoldás talán durvább volt a kelleténél, és véglegesebb, mint ami egy békát nyelt öreg hölgytől elvárható. Csakugyan, készséggel elismerem, hogy akkoriban – mivel másról sem beszélt – egészen rendkívüli titkokat gyanítottam Gwendolen szavai, s még annál is különösebbeket a hallgatása mögött. Így, tollal a kézben próbálom most újra átélni azt az időszakot, és a legfurcsább sejtelmek környékeznek: ki tudja, talán hónapokon át, akaratom ellenére, nem voltam egyéb, mint székéhez kötözött megfigyelő. Egész életem a szememben összpontosult, amelyet az események

láncolata mintha arra rendelt volna, hogy mereven bámuljon, kifelé önmagából. Voltak napok, amikor azt fontolgattam, hogy írok Hugh Verekernek, és egész egyszerűen a jóindulatára bízom magam. De valami azt súgta, hogy idáig azért még nem sülyedtem – arról nem is beszélve, hogy amint dukál, nyilván elküldött volna a jódolgomra. Mrs. Erme halála hírére Corvick sietve hazatért, és alig egy hónap múlva, „szép csendesen” – ha jól sejtettem, éppoly csendesen, ahogy cikkében azt az óriási *trouvaillé*-t akarta világgá kürtölni – egybekelt a fiatal hölgygel, akibe szerelmes volt, és akit faképnél hagyott. Ezt a kifejezést, mellesleg szólva, csak azért használom, mert később egyre biztosabb lettem benne, hogy amikor elment Indiába, majd amikor Bombayból a szenzációs híreit küldözgette, még nem állt fenn semmilyen határozott megállapodás kettejük között. Abban a percben sem állt fenn ilyen, amikor Gwendolen a szemembe mondta az ellenkezőjét. És mégis, Corvick már hazatérése másnapján a legnagyobb természetességgel úgy bukkant fel, mint vőlegény. A boldog pár a mézeshectekre Torquay-ba utazott, ahol egy rossz órában szegény Corvicknak az a vakmerő gondolata támadt, hogy kocsikázni viszi ifjú hitvesét. Nem értett a kocsihajtáshoz; erre még abból az időből emlékeztem, amikor egyszer régen közös kis túrát tettünk kétkerekűn. Az a jármű is kétkerékű volt, amelyre társát fölültette, hogy bejárják a devonshire-i dombvidéket; alighanem az történt, hogy valamelyik lejtőn nógatni kezdte a lovat, mire az megbokrosodott, és száguldani kezdett, olyan vadul, hogy a kocsis utasai, ennyi bizonyos, előeresuhantak, és Corvick, retentő balszerencsével, egyenest a koponyájára esett. Ott helyben szörnyethalt; Gwendolen megúsza egyetlen karcolás nélkül.

Nem akarok hosszan időzni e jóvátehetetlen tragédia részleteinél, amely számomra legjobb barátom elvesztését jelentette, de hogy teljessé tegyem sóvárgásom és gyötrelmeim kis történetét, valamit be kell vallanom: nyomban a retentő hír vétele után, már a neki írt legelső levelem utóiratában, föltettem Mrs. Corvicknak a kérdést, hogy akkor a férje, végül is, be tudta-e fejezni a nagy cikket Verekeréről. Válasza éppoly gyors volt és egyenes, mint a kérdésem: a cikk, amelynek épp csak az eleje készült el, nem egyéb, mint néhány szívfájdító töredék. Elmagyarázta, hogy barátunk még külföldön fogott neki a munkának, de anyja halála megzavarta, és aztán, már úton hazafelé, azok a gondok hátráltatták, melyeket ez a csapás zúdított a nyakukba. Csak az első pár oldal, csak ennyi volt meg: izgatóak, ígéretesek, de a bálványt nem leplezik le. A szellemnek ez a roppant orgiája nyilvánvalóan arra a célra tört, hogy formát adjon egy betetőzött életnek. Nem mondott többet, semmit, ami elárulhatta volna, mennyit is tud voltaképpen – hogy mennyire tud magáévá tenni bizonyos dolgokat; úgy képzeltem, ebben a játékban bámulatos alakításokra képes. Amit mindenekfölött tudni szerettem volna: vajon *ő maga* látta-e a bálványt lepel nélkül? Végbement-e valami magánjellegrű ceremónia az egyszemélyes, reszkető szívű közönség előtt? Mert mi más szerezhett érvényt a frigynek, mint ez a szertartás? Mind ez idáig nem akartam nyomást gyakorolni rá, bár ha eszembe jutott, mi minden történt kettőnk között Corvick távollétében ennek a dolognak az ürügyén, csodálnom kellett a tartózkodását. Így aztán nem kellett hozzá sok idő, hogy újabb tapogatózásra szánjam el magam, még Meranóból, s méghozzá jókora szorongással, mert *ő* továbbra is konok hallgatásba burkolózott. „Abban a néhány napban, romba dőlt boldogsága idején” – írtam neki – „mondja, megtudott-e valamit arról, amire mi ketten oly kíváncsiak voltunk?” „Mi ketten” – ezt finom célzásnak szántam; *ő* pedig bebizonyította, hogy ha kell, érti a finom célzásokat. „Megtudtam mindent” – válaszolta –, „és meg akarom tartani magamnak!”

IX

Képtelenség lett volna másként közeledni hozzá, mint a legtisztább együttérzéssel, így amikor visszatértem Angliába, minden erőmmel igyekeztem a kedvében járni. Anyagi lehetőségei anyja halálával felszabadultak, és hamar át is költözött egy neki valóbb városrészbe. De a veszteség, ami érte, óriási volt, a csapás, amit elszenvedett, szörnyűséges; ettől fogva még csak el sem játszhattam a gondolattal, hogy a művi tapasztalatból eredő szakmai tippek utáni hajszában akár egy csöppnyi vigaszt is lelhet a fájdalomra. Mégis, talán furcsa, amit mondok, de miután meglátogattam néhányszor, bizonyos jelek alapján nagyjából erre az abszurdumra kellett következtetnem. Sietek hozzátenni, hogy láttam másfajta jeleket is, amelyek alkalmat adtak bizonyos következtetésekre vagy legalább a képzelődésre; s minthogy egy percig sem éreztem úgy, hogy tisztán látnám őket, ezért ebben az ügyben, amelyről beszélek, az emléke iránti kegyeletből fenntartom magamnak a kételkedés jogát. Sebzetten és magányosan, alakja teljes bevégeztségében, s most, hogy a mély gyász az érettebb kor bájait és a türelemmel viselt bánat jelét ruházta rá, immár vitathatatlan vonzerővel, olyan fellépésre tett szert, mint aki egyedülálló méltóságban és szépségben éli a maga életét. Hamar megleltem a módját, miként hitessem el magammal, hogy úrrá lehetek a tartózkodása fölött, ami a katasztrófát követő héten, rosszul időzített és többé-kevésbé szándékosan bántó faggatózásom nyomán kezdett formálódni valamelyik válaszában. Természetes, hogy ez a tartózkodás valamelyest megrendített – természetes, hogy fejtörést okozott, minél többször gondoltam rá, és ha csak megpróbáltam is (néha sikerrel) szavakba önteni, zaklatott érzelmekből, babonás lelkifurdalásból és finomuló állhatatosságból fakadó célozgatások formájában. Természetes, hogy egyszersmind Vereker titkának árfolyamát is jócskán felsrófolta, amely pedig elég magasán állt már attól a perctől fogva, hogy létezésére fény derült. Nyomorúságomban azt is bevallhatom, hogy Mrs. Corvick váratlan viselkedése mérte az utolsó ütést arra a szögre, amely szerencsétlen elképzelésemet volt hivatott rögzíteni, hogy aztán átformálja azzá a kényszerképzetté, amelynek mindmáig rabja vagyok.

Hanem ettől, ha lehet, csak még ravaszabb, csak még óvatosabb lettem; hagytam múlni az időt, mielőtt újra előálltam volna a kéréssel. Mindeközben jó néhány teóriát felállítottam, és az egyik egészen a hatalmába kerített. Corvick mindaddig nem világosította fel ifjú barátnőjét, amíg a legutolsó akadály is el nem hárult meghitt kapcsolatuk elől – csak akkor húzta elő a nyulat a cilinderből. Vajon a fél szóból is értő Gwendolen ötlete volt, hogy csak azzal a feltétellel engedjék szabadon ezt az állatot, ha így folyamatossá tehető valami efféle meghittség? Vajon a szőnyeg mintája csak akkor tárul fel lerajzolható vagy leírható alakban, ha együtt nézi férj és feleség – két szerelmes, akik immár tökéletesen eggyé forrtak? Valami rejtélyes képzettársítás eszembe hozta, hogy annak idején a Kensington Square-en, amikor voltam bátor megjegyzeni, hogy Corvicknak talán eljárt a szája a lány előtt, akit szeret, Vereker odavetett néhány szót, ami csakugyan tápot adhat ennek a föltevésnek. Csekély tápot, elismerem, de annyit mégis, hogy gondolkodóba ejtsen: vajon feleségül kell-e vennem Mrs. Corvickot ahhoz, hogy megkapjam, amit akarok? Vajon készen állok-e arra, hogy a tudás boldogságáért cserébe ekkora árat kínáljak neki? A mindenségit, még a végén beleőrülök! – a tépelődés óráiban néha már ezt hajtogattam. S mindeközben láttam, hogy a fáklya, melyet makacsul őrzött, ott lobog emlékeinek kamrájában – láttam, hogy két szemén át egyre csak ontja a fényt, amely magányos otthonát bevilágítja. A hatodik hónap végén már pontosan tudtam, miféle kárpotlást jelent számára ez a meleg fény-

forrás. Beszélgetéseinkben újra meg újra fölidéztük azt a férfit, aki összehozott bennünket – tehetségét, jellemét, személyes vonzerejét, holtbiztos karrierjét és szörnyű végzetét, azt a makulátlan elszántságot, ahogyan nagy tanulmányára készült, amely minden biztonnal fenséges írói arckép lett volna, az analizáló Van Dyck- vagy Velázquez-portrék fajtájából. Az unalomig bizonygatta, hogy csak konokságból, kegyeletből titkolózik, hogy a világerő sem szegné meg hallgatási fogadalmát, amíg, úgymond, a „megfelelő személy” színe előtt nem teheti. De a perc végül elérkezett. Egy este, amikor a szokottnál is tovább üldögéltem mellette, végre elszántam magam, és megszorítottam a karját. – Akkor hát, *mi* is az tulajdonképpen...?

Várta ezt, és felkészült rá. Lassan és hangtalanul nemet intett, legfeljebb annyi kímélettel, amennyit a mozdulat tagolatlansága sejteni engedett. Nem az a fajta kímélet volt ez, amely útját állhatta volna a szónak – a szónak, amely már röpült is felém, hatalmasan, kimerően és fagyosan: „Soha!” Életem során jó néhány visszautasítást kellett elviselnem, olyat is, amit egyenesen a képembe vágtak. Elviseltem ezt is, de éreztem, hogy a kemény ütés nyomán könnybe lábad a szemem. Üldögéltünk hát egy kicsit, és néztük egymást; aztán lassan föltápászkoztam. Szerettem volna tudni, hogy idővel remélhetek-e más választ; de nem ez volt, ami végül az ajkamra jött. Miközben a kalapomat porolgattam, így szóltam hozzá: – Hát jó... most már tudom, mit gondoljak. Semmi az egész!

Bizonytalan mosolyából valami halvány, lekicsinylő szájalom áradt felém; aztán megszólalt, olyan hangon, amely most is a fülemben cseng. – Az életem az, érti, az *életem!* – Már az ajtóban álltam, amikor hozzátette: – Hogy volt képes így megbántani...?

– Megbántani Verekert...?

– Nem őt; a Halottat!

Mire kiértem az utcára, beláttam, hogy a vád nem alaptalan. Igen, az életéről volt szó – ezt is beláttam; de ahogy múlt az idő, még az ő életében is helyet kaptak egyéb, másfelé húzó érdekek. Másfél évvel Corvick halála után egyetlen karcsú kötetben kiadta második regényét, „A leigázott”-at, amelyre abban a reményben csaptam le, hogy árulkodó visszhangok és kandikáló arcok nyomát lelem benne. De nem leltem mást, csak egy remek könyvet, sokkal jobbat annál, amivel fiatalabb korában előhozakodott; az eredmény, úgy véltem, a jó társaságnak volt köszönhető, amely azóta körülvette. Szőnyeg volt ez is, meglehetősen bonyolult szövedék, sajátos, egyedi mintázattal; csak-hogy engem nem ez a minta érdekelt. Miután küldtem róla egy kritikát *A Középnek*, a szerkesztőktől azt a meglepő értesítést kaptam, hogy egy kis jegyzet a könyvről már sajtó alatt van. Mikor az újság megjelent, elég volt egy pillantást vetnem a cikkekre, amely megítélésem szerint egészen émelyítő túlzásokba esett, hogy fölismerjem Drayton Deane keze nyomát, aki annak idején Corvick baráti köréhez tartozott, de az özvegyével csak az elmúlt hetekben lépett kapcsolatba. Már a könyv első kefelevonataiból kaptam példányt, de a legelső természetesen Deane kapta. Belőle viszont hiányzott az a kézügyesség, amellyel Corvick tudta fölkenni a lekvárt – ő a mázat csomókban csapkodta oda.

X

Hat hónapra rá megjelent a „Tiltott ösvények”, az utolsó alkalom, hogy összeszedjük magunkat, és pótoljunk valamit abból, amit elmulasztottunk – bár akkor még nem tudtuk, hogy az utolsó. A könyvet, minthogy minden ízében Vereker külföldi tartózkodásának gyümölcse volt, a sajtóban, cikkek százaiban az ilyenkor megszokott mellébesz-

léssel reklámozták. Kierőszakoltam egy kefelevonatot – ezúttal is úgy képzeltem, hogy a lehető legkorábbit –, és rohantam vele Mrs. Corvickhoz. Egyéb hasznot nem reméltem; *A Középb*ben lerovandó tiszteletkört olyanokra hagytam, akiknek szelleme mozgékonyabb, vére viszont hűvösebb, mint az enyém. – De hát már itt van, látja – fogadott Gwendolen. – Drayton Deane volt szíves elhozni tegnap; épp az imént fejeztem be.

– Tegnap? Hogy kapta meg ilyen hamar?

– Megkap ó mindent, csak akarnia kell! Arra készül, hogy kritikát ír róla *A Középb*be.

– Hogy ő... Drayton Deane... kritikát Verekeréről? – Alig hittem a fülemnek.

– Miért ne? A tapasztalatlanság mindig egyforma, és mindig remekül beválik.

Az arcom megvonaglott, de nyomban rávágtam: – Magának kéne megbírálni azt a könyvet!

– Én nem „bírálok” – nevetett föl –, engem bírálnak!

Abban a pillanatban kivágódott az ajtó – No lám, itt a maga kritikusa! – Gólyalában, magas homlokával Drayton Deane lépdelt be: azért jött, hogy megtudja, milyennek találta Gwendolen a „Tiltott ösvények”-et, s hogy megosszon vele egy kísértetiesen időzített újsághírt. A frissen megjelent esti lapok egy sürgönyhírt közöltek a szóban forgó mű szerzőjéről, akit pár nappal azelőtt Rómában maláriás roham vett le a lábáról. Eleinte senki nem gondolta, hogy komoly a dolog, de a komplikációk nyomán beállt fordulat némi aggodalmat ébresztett. Ezt az aggodalmat aztán az elmúlt órák fejleményei teljes mértékben igazolták.

Szíven ütött az a mélyről fakadó szenvtelenség, amelyet a hír hallatán, nyilvánvaló érintettsége ellenére, Mrs. Corvick meg sem próbált elrejtteni: most mérhetem föl igazán, hogy kivívott függetlensége milyen tökéletes. Ez a függetlenség a megszerzett tudáson nyugodott, azon a tudáson, amely immár végleg az övé volt, állandó és változhatatlan. A szőnyeg mintája talán még csavarodik néhányat, de a mondat gyakorlatilag már ott állt készen, a szeme előtt. Aki leírta, most már akár meg is halhatott: ő volt az utolsó emberi lény, akinek – mint első számú örökösnek – érdekében állt Vereker további jelenléte ezen a földön. Ekkor eszembe jutott, miként vettem észre rajta egy jelentőségteljes pillanatban – Corvick halála után –, hogy mintha kiveszett volna belőle a vágy szemtől szemben látni Verekert. Anélkül is megkapta, amit akart. Biztos voltam benne, hogy ha nem kapja meg, akkor az isten se tarthatta volna vissza attól, hogy személyesen rohanja le az író, azokat a magasröptű és inkább férfihoz, mint nőhöz illő gondolatokat használva fegyverül, amelyek az én esetemben az elrettentés eszközéül szolgáltak. Amivel persze nem azt akarom mondani, teszem hozzá sietve, hogy az én esetem, bármilyen méltatlan is a párhuzam, ne lett volna elég kétértelmű. A gondolatra, hogy Vereker talán ebben a percben is haldoklik, a rettenet hulláma csapott át fölöttem – az az elsőprő erejű érzés, hogy még mindig, milyen titokzatos módon, a hatalmában vagyok. Bizonyos mérvű tapintat, amely egyetlen vigaszom lett, miközben elszenvedtem, hogy uralkodnak fölöttem, kettőnk közé helyezte ugyan az Alpokat és az Appennineket, de a múltó alkalom most azt a kétségbeesett gondolatot sugallta, hogy tehetnék nála egy búcsúlátogatást. Valójában persze semmi ilyet nem tehettem. Maradtam még öt percre, hallgattam, ahogy két társam az új könyvről beszélget, s amikor Drayton Deane az én véleményemet tudakolta, fölálltam, és csak annyit mondtam, hogy megutáltam Hugh Verekert, és már olvasni sem bírom. Azzal a szent meggyőződéssel hagytam ott őket, hogy mihelyt betettem az ajtót, Deane örökre rám süti a felszínesség bélyegét. Házigazdája, *ennek* legalábbis, nem fog ellentmondani.

Most már igyekszem gyorsabb ütemben vázolni a velünk megesett, módfelett különös eseményeket. Három héttel a fent leírtak után meghalt Vereker, s még ugyanabban az évben a felesége halálát is hírül adták. Ehhez a szegény hölgyhöz sosem volt szerencsém, csak néha játszottam el a gondolattal, hogy ha elegendő ideig él a férje halála után, hogy illő módon a tiszteletemet tehessem nála, talán fölkeresem, és tapintatosan elébe terjesztem kérésemet. Tudta vajon, és ha tudta, elmondta volna...? Élttem a gyanúperrel, hogy ilyen vagy olyan okból nem lett volna különösebb mondanódója; de miután átlépte a határt, amelyen túl nem volt többé elérhető, mégiscsak kissé megizzadva éreztem magam a nekem jutott osztályrészsel. Életfogytig be voltam börtönözve tulajdon rögeszmémbe – foglyaím a kulccsal együtt elmenekültek. Valóban, ha visszanézek azokra a rég eltűnt időkre, amelyek Mrs. Corvick és Drayton Deane házasságát megelőzték, éppoly irányvesztettnek látom magamat, mint egy elítéltet a föld alatti cellájában. Korlátaimon át is előre láttam az ügynek ezt a kimenetelét, jóllehet nem történt semmiféle illetlen kapkodás, ami meg barátságunk szálait illeti, azok már a kezdet kezdetén jócskán meglazultak. Mindketten olyan „rettentő intelligensek” voltak, hogy aki csak beszélt velük, elámult, mennyire illenek egymáshoz; de én voltam az egyetlen, aki pontosan fel tudta mérni azt a szellemi bőséget, amelyet az ara vitt ebbe a társulásba. Irodalmi köreinkben sohasem kötöttek még olyan házasságok – magyarázták a lapok az eseményt –, amelybe a hölgy ilyen pazar kelengyével érkezett. Éppen ezért illő alapossggal kezdtem el kutatni a viszony gyümölcsei után – azokra a gyümölcsökre gondolok, amelyek csíráállapotban már régóta ott szunnyadhattak a férj koponyájában. Mivel biztosra vettem, hogy a másik fél nászajándéka sem kevésbé ragyogó, arra számítottam, hogy eszközeit, gyarapodásukkal arányban, a közönség előtt is igyekszik majd mutogatni. Tudtam jól, miféle eszközökkel rendelkezik – a „Tiltott ösvények”-ről szóló cikkében az egyikkel elég feltűnően összekaszabolta a mintázatot. Minthogy feltehetőleg ugyanabba a helyzetbe csöppent, amelyből én egész biztosan kicsöppentem, hónapról hónapra gondosan figyeltem a szóba jöhető folyóiratokat, hátha megtalálom azt a súlyos üzenetet, amelyet szegény Corvick már nem tudott átadni, és a kötelességvállalásnak azokat a nyomait, amelyekből egy rész kétségkívül a követőjére hárult. Az özvegyből lett feleség az újra felgyúlt házi tűzhely mellől megtörhette volna a hallgatást, amelyet csak egy özvegyből lett feleség törhet meg, és Deane-t is átjárhatta volna a tudás tüze, ahogy Corvickot járta át hajdanán, majd Gwendolent, amikor eljött az ő ideje. Nos, Deane-t kétségkívül átjárta valami, de semmi jele nem volt annak, hogy ez a tűz másokat is melegítene. Hasztalan fürkésztem a folyóiratokat: Drayton Deane valamennyit teleírta burjánzó mondataival, de azt a mondatot, amelyre oly sóvárogva vártam, nem írta le. Száz meg száz ügyben nyilatkozott, Vereker ügyében viszont soha. Kimondani az igazságot, amitől mások „berezelnek”, ahogy ő fogalmazott, vagy amit észre se vesznek: ez volt a vesszőparipája; csak azt az egy igazságot nem mondta ki soha, amely az én szememben oly fontosnak látszott akkortájt. Rendszerint azokban az irodalmi körökben futottam össze a házaspárral, amelyekre a lapok célozgatnak: elégszer pedzettem már, hogy ez a történet csak olyan körökben eshetett meg, amilyenekben természetes vonzalmaink folytán valamennyien forogni rendeltettünk. Gwendolen akkor került végképp a karmaik közé, amikor kiadta harmadik regényét, ami meg engem illet, azt a végső ítéletet hoztam, tartva korábbi véleményemet, hogy ez a mű rosszabb annál, amely közvetlenül megelőzte. Vajon azért lett rosszabb, mert szerzője rosszabb társaságba került? Ha nem volt más titka, mint az élete, ahogy annak idején kikottyantotta – amit tanúsított is kibom-

ló szépsége, a kiválasztottságnak ez a testiessé lett tudata, amely egész lényét valami földöntúli, a szájalom apró kedvességeitől finoman árnyalt fénybe vonta –, nos, akkor ez a titok egyelőre nem gyakorolt közvetlen hatást a munkájára. Ettől – és sok egyébtől – csak még jobban sóvárgott rá az ember, hogy megismerje; mindettől át-meg átjárta valami még finomabb és még légiesebb titok.

XI

Így hát a férje lett az, akit ettől fogva szemmel tartottam: mondhatnám úgy is, hogy a nyakára jártam, amit alighanem kényelmetlennek talált. Még attól sem riadtam vissza, hogy minduntalan szóváltásba bonyolódik vele. *Tudnia* kell, hiszen megörökölte, jóformán az ölébe pottyant, vagy nem? – ez a kérdés szakadatlanul ott zümmögött a fejemben. Hát persze hogy tudta; másképp nem viszonozta volna merev tekintetemet olyan furcsa pillantásokkal. Igen, a felesége megmondta neki, mit akartam tőle, ő meg kedélyesen elmulatott a tehetetlenségemen. Nevetni nem nevetett – nem volt az a fajta; módszere abból állt, hogy megjegyzéseit, amelyek éppoly sivarak voltak, mint hatalmas, kopasz homloka, céltáblaként tolta ingerültségem elé, hogy kicsalogassa legnyersebb indulataimat. Ilyenkor mindössze annyi történt, hogy érett ésszel elfordultam ezektől a lakatlan térségektől, amelyek helyrajzilag oly szembetűnően fedték egymást, és mintha együtt jelképezték volna Drayton Deane hang után és forma után kiáltó ürességét. Egész egyszerűen nem tudta, hogyan használja fel az ismereteit; a szó szoros értelmében alkalmatlan volt rá, hogy ott folytassa a feladatot, ahol Corvick félbehagyta. Aztán még tovább merészkedtem – a boldogság derengő fantomját már csak ezen az úton reméltem megpillantani. Meggyőződésem lett, hogy túl nagy neki ez a feladat. Nem érdekelte, nem hozta izgalomba. Igen, túl ostoba ahhoz, hogy élvezni tudja azt a dolgot, amit nekem nélkülözniem kell – vigaszképpen ezzel hitegettem magam. Ugyanolyan ostoba maradt utána is, mint amilyen előtte volt, én meg egyre ragyogóbbnak láttam azt az arany holdudvart, amely a rejtélyt beburkolta. Mindamellett persze számításba kellett vennem, hogy a felesége talán feltételeket támasztott, és követelésekkel állt elő. És semmiképp sem feledhettem, hogy Vereker halálával az első számú mozgatóerő tűnt el a színről. Annyiban még jelen volt, hogy az elvégzendő munkából rá háruló dicsőséget learassa – de már nem volt jelen, hogy rábólintson az eredményre. És ehhez ugyan ki másnak lett volna joga, ha nem neki?

A házaspárnak két gyereke született, de a második az anya életébe került. E csapást követően olyan érzésem támadt, hogy a szerencse kísértete megint ott bolyong a szemem előtt. Gondolatban tüstént utána vettem magam, de illendőségből vártam még egy darabig; így jött el végül a lehetőség, hogy türelmemet sikerre váltsam. Az asszony már egy éve halott volt, amikor összefutottam Drayton Deane-nel egy kisebbfajta klub dohányzójában, ahol mindketten tagok voltunk, de nem láttuk egymást – talán mert jómagam ritkán jártam oda – már hónapok óta. A szoba üres volt, az alkalom kedvező. Mivel végképp tisztázni akartam ezt az ügyet, szántsándékkal teremtettem olyan helyzetet, hogy fölényben érezze magát, amire érzésem szerint régóta sóvárgott.

– Én, mint tudja, egészen régről ismertem a maga volt feleségét, még talán régebből, mint maga – vágtam bele –, éppen ezért talán megengedi, hogy elmondjam, ami a szívemen fekszik. Örülnék, ha meg tudnánk állapodni, bármilyen feltétellel, amit jó-

nak lát, annak a pár adatnak az ügyében, amit a felesége George Corvicktól kapott annak idején... tudja, az a pár adat, amit ő, az a szegény fickó, talán élete legboldogabb pillanatában, egyenesen Hugh Verekerből szedett ki.

Úgy nézett rám, mint egy homályos frenológiai jelekkel telefirkált mellszobor. – Pár adat... miféle adat?

– Drága barátom, hát Vereker titka... az átfogó szándék, amely a könyvein végigvonnul: a szál, amelyre a gyöngyök fel vannak fűzve, az elásott kincs, a szőnyegbe szőtt minta.

Vörösödni kezdett – koponyáján a dudorokra rótt számok kezdtek kirajzolódni. – Átfogó szándék... Vereker könyveiben?

Most rajtam volt az elképedés sora. – Csak nem azt akarja mondani, hogy nem tud róla? – Egy pillanatig azt hittem, ugratni próbál. – Mrs. Deane tudta, mi az; igen, úgy, ahogy mondom, egyenesen Corvicktól tudta meg, aki hosszas kutatás után, Vereker nagy örömeire, eljutott egészen a barlang bejáratáig. Hol a bejárat, *erre* vagyok kíváncsi! Corvick a házasságuk után elmondta neki – és csak neki –, ő meg, amikor a körülmények újra előálltak, nyilván elmondta *magának*. Tévednék vajon, amikor biztosra veszem, hogy a kapcsolat, amelyben maga állt vele, többek között azzal a kiváltsággal járt, hogy magát is beavatta abba a tudásba, amelynek Corvick halála után ő maradt az egyedüli letéteményese? *Én* csak annyit tudok, hogy ez a tudás végtelenül becses, és szeretném, ha megértené, hogy ha most maga tenné meg nekem azt a szívességet, hogy beavat, azzal egy életre lekötöleznék.

Végül már rákvörös volt; a folyamat alighanem azzal kezdődött, hogy megfordult a fejében, hátha elment a józan eszem. Apránként próbálta tartani velem a lépést; ami meg engem illet, egyre elevebb arcjátékkal csaltam magam után. Akkor aztán megszólalt. – Fogalmam sincs, miről beszél.

Nem színészkedett – akármilyen hihetetlen, őszintének látszott. – Akkor hát... *nem* mondott *magának* semmit?

– Soha semmit Hugh Verekeréről.

Valósággal elkábultam; a szoba forogni kezdett velem. A dózis elegendő volt még ehhez is! – Becsületszavát adja?

– Szavamat adom! Mi az ördög bújt magába? – dörmögte.

– Hihetetlen... rettenetes! Magától akartam megtudni.

– De hát *én* nem tudom! – kiáltotta, és tompán fölnevetett. – És ha tudnám is...

– Ó, akkor biztosan elmondaná... igen, az emberiség, a könyörület nevében! De én hiszek *magának*. Hát persze... értem már! – És beszélni kezdtem, elmémben teljes fordulattal, tudva immár, hogy szörnyű tévedés áldozata lettem, hogy hamis színben láttam szegény ember viselkedését. Igen, értettem már, noha nem mondhattam ki, hogy a felesége nem találta őt méltónak arra, hogy felvilágosítsa. Alig akartam elhinni arról az asszonyról, aki ugyanakkor méltónak találta rá, hogy oltár elé lépjen vele. Végül azzal a megjegyzéssel próbáltam magyarázni a dolgot, hogy talán nem a szellemi képességei miatt ment hozzá feleségül. Nyilván valami másért ment hozzá.

Most már többé-kevésbé föl volt világosítva, csakhogy ettől még jobban elképedt, még nagyobb zavarba jött; beletelt egy kis idő, amíg történetemet összhangba hozta fölkavart emlékeivel. Töprengése végpontján aztán megszólalt, mondandóját javarészt igencsak törekeny formákba töltögetve. – Erről a dologról, amire céloz, most hallok először. Azt kell hinnem, hogy téved, amikor úgy véli, hogy Mrs. Drayton Deane

olyasmit tudott Hugh Verekeről, amit elhallgatott... vagy amit, uram bocsá', titkolnia kellett. Ha tud, akkor biztosan mindent megtett volna, hogy hasznát vegye... kivált, ha a dolog összefügg Vereker írói karakterével.

– Hasznát is vette. *Ő maga* használta fel. Sajat szájából hallottam, hogy „ebből élt” éveken át.

Mihelyt kimondtam, már meg is bántam a szavaimat; annyira belesápadt, hogy úgy éreztem, mintha arcul ütöttem volna. – Vagy úgy... „ebből élt”! – mormolta, és kurta mozdulattal félrefordult.

Őszinte büntudat tört rám; gyöngéden karon fogtam. – Kérem, bocsásson meg... hibát követtem el. Maga *nem* tudott róla, én meg azt hittem, hogy tudja. Ha úgy van, ahogy gondolom, egy igen fontos dologban a segítségemre lehetett volna; nekem meg volt néhány okom föltételezni, hogy a megegyezésünknek maga is hasznát látná.

– Volt néhány oka? – visszhangozta. – Miféle oka...?

Alaposan végigmértem; haboztam; fontolgattam a lehetőségeket. – Jöjjön, ülünk le ide, és elmondom. – Az egyik pamlaghoz vontam, újabb cigarettára gyújtottam, aztán, kezdve azon a kis kalandon, amikor Vereker egyszer az életében alászállt a fellegekbe, mesélni kezdtem az eseményeknek azt a különös láncolatát, amely eredendő csillogása ellenére egészen addig a percig homályt kerített körém. Néhány szóval elmondtam neki mindazt, amit itt lejegyeztem. Egyre feszültebb figyelemmel követett, én meg, kérdései és közbevetései hallatán, csodálkozva jöttem rá, hogy talán mégsem volt teljesen méltatlan a felesége bizalmára. Az asszony kétszínűségének ez a váratlan föltárulása először megrendítette, de aztán láttam, ahogy a hirtelen támadt remegés fokról fokra alábbhagy, majd az ámulat és a kíváncsiság hullámaiként torlódik fel újra – és tudtam már, hogy ezek az ígéretes hullámok nemsokára éppolyan erővel tombolnak majd, mint az én vizeimen tetőző dagály. Így aztán elmondhatom, hogy mi ketten, mint a szűnhetetlen sóvárgás áldozatai, ma már egy fikarcnyit sem különbözünk egymástól. Szegény ember helyzete szinte a vigaszomra szolgál; valóban, vannak pillanatok, amikor úgy érzem, sikerült bosszút állnom.